

ШИХИХУТГ

ЭРХ ЗҮЙН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН СЭТГҮҮЛ

Улирал тутмын сэтгүүл

Дугаар №8

3 сар, 2003

<i>Өмнөх үг:</i>		3
<i>Үндсэн хуульт ёс:</i>	Д. Лүндээжанцан Улсын их хурал, Ерөнхийлөгчийн харилцааны төлөвшлийн асуудалд	4
	В.Удвал Үндсэн хуульт ёс ба Үндсэн хуулийн зарчмууд	9
	Ч.Энхбаатар Шүүхийн хараат бус байдал ба нийгмийн хариуцлага	13
<i>Эрх зүйн шинжлэх ухаан:</i>	Б.Ганболд Эрүүгийн хуулийг буцаан хэрэглэх үндэслэл журмын тухайд	15
	Б.Гүнбилэг Хэвшүүлэн хэрэглэх эрх зүй	17
	Х.Тэмүүжин Хүний ба иргэний эрх, нөлөөлөл ба Үндсэн хуулийн засаглалын асуудал	22
<i>Түүх, эх сурвалж:</i>	Ж.Болдбаатар Монгол улсын хэмжээт цаазат Богд хаан	25
<i>Процессын эрх зүй:</i>	Ж.Нараншүрэн Захиргааны процесс гэх ойлголтын тухайд	30
	Ц.Цэлмэг Байцаан шийтгэх ажиллагаан дахь мэдүүлэг өгөхгүй байх эрх	32
	Г.Ганзориг International Courts and Application of International laws In Mongolian Criminal Courts	35
<i>Шинэчлэл, оорчлолт:</i>	О.Амархүү Өөрөө удирдах ёсны хөгжлийг эрчимжүүлэх зарим асуудал	41
<i>Үзэл бодол, чөлөөт хуудас:</i>	Ч.Өнорбаяр Диваажин биш диваажингийн үлгэр	43
<i>Афоризм:</i>		45
<i>Шинэ бүтээл:</i>		48

ШИХИХУТГ
ХУУЛЬ ЗҮЙН
ДЭЭД СУРГУУЛЬ
НОМИН ГАН

Эрхлэн хэвлүүлсэн

**ШИХИХУТУГ
ХУУЛЬ ЗҮЙН ДЭЭД СУРГУУЛЬ**

РЕДАКЦЫН ЗӨВЛӨЛ

Ерөнхий редактор:

Данзан ЛҮНДЭЭЖАНЦАН

Гишүүд:

Галдан СОВД

Жигжид БОЛДБААТАР

Чимид ЭНХБААТАР

Осор АМАРХҮҮ

Жаргалант ЭЛБЭГСАЙХАН

Бирваа МАНДАХБИЛЭГ

Түдэврэнчин БАЯРМАА

Нарийн бичгийн дарга:

Чадраабал ӨНӨРБАЯР

ХАЯГ:

Улаанбаатар, Сүхбаатар дүүрэг, Сөүлийн гудамж,

ШИХИХУТУГ ХЗДС-ийн байр

Утас: 323392, 320176

Факс: 323392

УЛСЫН БҮРТГЭЛИЙН ДУГААР 173

“ADMON” ХХК-д хэвлэв.

ЭРХЭМ УНШИГЧ ТАНАА

Та бүхний урьдын танил болсон сэтгүүлийнхээ нэгэн дугаарыг өргөн барьж байна.

Төр, эрх зүйн шинжлэх ухааны онол, арга зүй, судалгаа, хэрэглээний олон талт асуудлаас энэ удаад сонирхол татахуйц хэд хэдэн үзэл бодол, шинэ мэдлэг, мэдээллийг сэтгүүлийнхээ хуудсаар дамжуулан оюуны далайд тань дусал болгохыг хичээнгүйлэн зорив. Таалан соёрхоно уу.

Манай энэ дугаарт монгол төрийн эрх барих дээд байгууллага, төрийн тэргүүн хоёрын маань уламжлалт нягт харилцаа нь замгамжлал, шинэчлэлийнхээ жам ёсыг дагасаар өнөөдөр ямар түвшинд хүрээд байгаа, цаашид хэрхэн өрнөх учиртайн онол, сэтгэлгээний томоохон асуудлаас эхлээд "диваажингийн оронтой" зүйрлэх аугаа их ардчилалын тухай улс төрийн үзэл бодлын үлгэрийг хүртэл оролцуулсан мэргэжлийн гэгдэх сэдвүүдийг нийтэлж байна.

Тэдгээрийн дотор хуульч, түүхч нэрт эрдэмтдээс эхлээд тийм нэр хүндийг хөдөлмөр, зүтгэл, авъяас, чадвараараа ойрын ирээдүйд эзэмдэх итгэл, найдвар бүхий залуу судлаачид, багш, оюутан нараас үндэсний хийгээд гадаад хэлээр бичсэн бүтээл орж байгаа юм.

Туулсан замналын авах, гээхийн арга ухаанаар шинийг эрэлхийлж, хөгжлийн урагшуурт түлхэцийг олох сэтгэлгээ, бодрол, хайлт, амьдралын хэрэглээ энэ бүхэн зохиогчдын маань тус тусынх нь бүтээлд шингэсэн нь уншигч тантай үзэл бодлоо хуваалцах, харилцан сурах, мэдэх, нэг нэгэндээ тус дэм болох монгол сэтгэлгээ, уламжлалт зан чанар, уужуу тайван өгөөмөр сэтгэлийн илэрхийлэл болой.

Олон улсын шүүх, Монгол улсын эрүүгийн шүүх ажиллагааны уялдаа холбоо, харилцан хамаарлын өргөн хүрээтэй асуудлаар хийж байгаа нэн чухал судалгааны ажлын онцлогоос тоймлон өгүүлсэн, дотоод, гадаадын эрдэмтэд, судлаачдын анхааралд зайлшгүй өртөх сонирхолтой өгүүллийг бид энэ дугаартаа зориуд англи хэлээр хэвлэсэн нь "моод" хөөцөлдсөнийх биш гэдгийг дурдмаар байна. Мэргэжлийн хүрээнд төдийгүй сурах, мэдэх, судлах, шинжлэн дүгнэх үйлсэд энэ хэл нэг чухал "түлхүүр" болсныг онцлон ухаарч, сонирхогч хэн хүнд тусыг үзүүлэх сайн сэтгэлийн үзүүр билээ.

Бид сэтгүүлийнхээ цаашдын дугааруудын хэмжээг нилээд нэмэгдүүлж, уламжлал ёсоороо төр, эрх зүйн шинжлэх ухааны онол, арга зүй, хэрэглээний нийтлэлээр Та бүхний хэрэгцээг сэлбэхэд тусыг үзүүлэхийн хамт магистр, докторын сургалтын босгыг алхагчдад туслалцаа нэмэх зориулалт бүхий судалгааны зарим "томоохон" зүйлүүдийг ч нийтлэх шинэлэг ажилд хичээнгүйлэх болно.

Сэтгүүлийн редакцийн зөвлөлийг төлөөлж, уншигч түмнээ гүйцэ хүндэтгэсэн: Доктор/ScI.проф. *Осорын Амархүү*

Ундсан хуулийн 22 дугаар зүйлийн 2.3 дахь хэсэгт Улсын Их Хурал бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх боломжгүй гэж нийт гишүүний гиравны хоёрдоо доошгүй нь үзсэнээр буюу эсхүл мөнхүү шалтгаанаар Ерөнхийлөгч УИХ-ын даргатай зөвшөөрөл санал болгосноор өөрөө тарах шийдвэр гаргаж болно. Ундсан хуульд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын Ерөнхий сайдыг томилж саналыг УИХ-д өргөн мэдүүлснээс хойш 45 хоногийн дотор УИХ хэлэлцэн шийдвэрлэж чадгаагүй бол өөрөө тарах шийдвэр гаргах тухай шийдвэр гаргахаар заасан заалт бий. Энэ нь практикт хэрэглэгдэж байсан ч УИХ-ыг тарах Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг агуулсан нь эрх мэдлийн хуариалалтын зарчимд гарсан шинэ зүйл гэж үзэж болно.

Ундсан хуулийн 35 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт: "Ерөнхийлөгч тангарагсаа няцаж, Ундсан хууль, Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг зөрвөл Ундсан хуулийн цэцгийн алгалтийг үндэслэн УИХ-аар хэлэлцэж чүүлжана оролцсон нийт гишүүний дийлэнх олонхийн саналар оцруулна" гэсэн заалтад Ерөнхийлөгч Ундсан хуулийг сахин хамгаалах ёстой гэсэн агуулга байгаагаас гадна Ерөнхийлөгчийг оцруулахад хүрэлдэнэ оролцсон парламентад гишүүдийн 66.6 хувиас доошгүй санал шаардлагатай байгааг харуулж байна.

Ундсан хуулийн 35 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт: "Ерөнхийлөгч тангарагсаа няцаж, Ундсан хууль, Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг зөрвөл Ундсан хуулийн цэцгийн алгалтийг үндэслэн УИХ-аар хэлэлцэж чүүлжана оролцсон нийт гишүүний дийлэнх олонхийн саналар оцруулна" гэсэн заалтад Ерөнхийлөгч Ундсан хуулийг сахин хамгаалах ёстой гэсэн агуулга байгаагаас гадна Ерөнхийлөгчийг оцруулахад хүрэлдэнэ оролцсон парламентад гишүүдийн 66.6 хувиас доошгүй санал шаардлагатай байгааг харуулж байна.

УИХ-ын анхдугаар чуулганыг төвлөн зарлаж, нээлийн ажллагаа удирдах болон УИХ-ын ээлжит бүс чуулганыг Ерөнхийлөгчийн санаачлаар чуулж болохыг Ундсан хуульд бахжүүлсан нь Ерөнхийлөгчийн УИХ-тай харилцах харилцааны нэг гол механизм юм.

УИХ-ын анхдугаар чуулганыг төвлөн зарлаж, нээлийн ажллагаа удирдах болон УИХ-ын ээлжит бүс чуулганыг Ерөнхийлөгчийн санаачлаар чуулж болохыг Ундсан хуульд бахжүүлсан нь Ерөнхийлөгчийн УИХ-тай харилцах харилцааны нэг гол механизм юм.

УИХ-ын анхдугаар чуулганыг төвлөн зарлаж, нээлийн ажллагаа удирдах болон УИХ-ын ээлжит бүс чуулганыг Ерөнхийлөгчийн санаачлаар чуулж болохыг Ундсан хуульд бахжүүлсан нь Ерөнхийлөгчийн УИХ-тай харилцах харилцааны нэг гол механизм юм.

УИХ-аас шүүд сонгодог болох замаар парламентын БНУ-ын сонгодог хэлбэрт гүйцэт шилжих тухай санаа оноо олонтаа тавьж ирснийг та бид мэднэ.

Монгол Улсын Ундсан хууль Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийг засаглалтай улсын төрийн тэргүүний хэмжээнд тавьж, төрийн эрх барих дээд байгууллага УИХ, төрийн тэргүүн Ерөнхийлөгч хоорондын голлох харилцааг Ундсан хуулийн заалтуудаар зохицуулж байна.

Гэхдээ Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн эрх зүйл байдал нь Монгол Улсыг сонгодог парламентын БНУ гэж тодорхойлох бололцоот бүрэн хэмжээгээр олохгүй байгаа нь бодитой юм.

Төрийн эрх мэдэл, түүнийг хэрэгжүүлэх байгууллагүүдийн зохион байгуулалт, үйл ажиллагааг нийтлэг зорилтын хүрээнд шаардлагатай нөхцөлөх хамтран ажлаах, төр, арга түмний нэгдэл, агуур эрх, амил сонирхлыг хамгаалах, нийгмийн хөгжлийн баталгаат нөхцлийг хангах зэрэг үйл хэрэгт нэгдмэл хүчээр ажиллах вавуулыг гүйцэтгэж гүйцэтгэж, гэхдээ хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлүүд нь харьцангуй бие тээсэн байхаас гадна төрийн засгийн эрхийг үрвүүлэн хортойлоор ашиглах, түүнд ашиглахаас сэргийлэх үүднээс бие биеэ тооцон барих, харилцан хяналт тавих, хамтран ажлаах эрмэлзэл бүхий байхаар хуваарилагддаг байна. Үүнийг төрийн ерөнхий онол, Ундсан хуулийн эрх зүйл шилжих үхвэнд "Тэнгэр, хяналт" (Механизм сэргэж ил (Противослов)-ын механизм гэж томъёолж ирсэн. Мөхөс сүлдэн би өөр энд хууль тогтоох эрх мэдлийг хэрэгжүүлж буй Монгол Улсын Их Хурал, Монгол Улсын төрийн тэргүүн Ерөнхийлөгч хоорондын харилцааны зарим талыг хөндөн авч үзэхийг оролдоо.

Байнгын хорооны дарга, доктор, С. проф.)
(УИХ-ын Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын)

Дүгнэжэжнэн

УЛСЫН ИХ ХУРАЛ, ЕРӨНХИЙЛӨГЧИЙН ХАРИЛЦААНЫ ТӨЛӨВШЛИЙН АСУУЛ

Хоригийн талаар эрх зүйн нарийн зохицуулалт шаарддаг нь дээрхээс харагдаж байна. Зарим улс орнуудад Үндсэн хуулийн "цоорхойг" ашиглан хуулийг түдгэлзүүлэх боломжтой байдаг. Жишээлбэл; АНУ-ын Ерөнхийлөгч хуулийн төслийг зөвшөөрөхөд парламентын чуулган дуусахаас 10 хүрэхгүй хоногийн өмнө авсан тохиолдолд түүнд гарын үсэг зурахгүй байх боломжтой. Үүнийг хууль зүйн ном зохиолд "**халаасны хориг**" хэмээн нэрлэдэг.

Ерөнхийлөгч ба төрийн байгууллагын бусад субъектуудын харилцан хамаарлын асуудалтай холбогдуулж хэлэхэд энэ талаархи Үндсэн хуулийн зарим заалтад зохих тайлбар гаргах нь уг харилцааны төлөвшилд чухал учир холбогдолтой. Эс тэгвээс энэхүү асуудлыг цагийн аяс, улс төрийн хүчнүүдийн бодлогын эрхшээлээр өөр өөрийн үзэмжээр тайлбарлах явдал газар авч болзошгүй. Тухайлбал, Ерөнхийлөгч нь "Монгол Улсаас гадаад улсад суух бүрэн эрхт төлөөлөгчийн газрын тэргүүнийг Улсын Их Хуралтай зөвшилцөн томилох эрхтэй" байна. Гэтэл өнгөрсөн хугацаанд Ерөнхийлөгч зарим элчин сайдыг томилоходоо Улсын Их Хурлын байр суурийг харгалзалгүй томилсон тохиолдол гарч байсан. Энэ нь "**зөвшилцөх**" гэдэг үгийн талаар өөр өөр ойлголттой байснаар тайлбарлагдана. Тодруулбал, дээрх үгийг зарим нь Ерөнхийлөгч Улсын Их Хуралд саналаа "танилцуулах" гэсэн утгаар ойлгож байхад нөгөө хэсэг нь үүнийг Улсын Их Хуралтай "тохиролцох, саналыг нь заавал харгалзах" гэсэн утгаар ойлгодог. Энд жишээ болгож Улсын Их Хуралд суудалтай намуудын дэвшүүлж байсан саналуудыг тоймлон авч үзье. Ерөнхий сайдыг томилуулах асуудлаар Ерөнхийлөгч, УИХ-ын хооронд зөвшилцөх талаарх практикийг авч үзвэл "Улсын Их Хурал Ерөнхийлөгчийн хооронд одоогоор тогтоод байгаа харилцааг эрх зүйн үүднээс тодорхой болгох хэрэгтэй байсан. Энэ нь ялангуяа нэг сонгуулийн хугацаанд дөрөв дэх Засгийн газраа байгуулсан улс төрийн хүчний хувьд Ерөнхий сайд, танхимын гишүүдийг томилоход УИХ-ын суудлын олонхийг авсан эвсэл хэд хэдэн удаа Ерөнхийлөгчийн "босгыг давж чадахгүй ч" байдалд хүрч байсныг жишээ болгож болно. Энэ нь Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн тухай Үндсэн хуулийн 33 дугаар зүйлийн нэг дэх хэсгийн 2 дахь заалтын "**зөвшилцөх**" гэсэн үгийг янз бүрээр ойлгон хэрэглэж байгаатай холбоотой. Энэхүү нэр

томъёо манай улс төрийн хэллэгт нэлээд өргөн хэрэглэгдэх болсон ба өөр өөрийн байр сууринаас тайлбарлах оролдлогууд ажиглагддаг. "**зөвшилцөх**" гэдгийг гаргаж буй шийдвэрийн талаар хуульд заасан байгууллага, албан тушаалтантай санал солилцохыг ойлгоно. Тэрнээс биш хоёр талын яриа хэлэлцээний явцад нэг талын санал болгож буй асуудлаар нөгөө тал зөвшөөрөл олгох эсэхийг хэлээгүй нь мэдээж. Харин эрх мэдлийн институтууд зөвшилцөхдөө аль талд нь асуудлыг шийдвэрлэх бүрэн эрх нь байна, тэр тал нь давуу эрхтэй оролцох нь манай засаглалын хэлбэрээр нөхцөлдөж байна гэж нилээд нь үзэж байна. Учир иймд урьд тохиолдсон практик дээр тулгуурлан цаашид зөвшилцөх процессыг хууль зүйн үүднээс тодорхой болгоход Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлт тодорхой алхам болсон гэж үзэж байна.

Уг өөрчлөлтөөр Улсын Их Хуралд олонхийн суудал авсан нам, эвслээс дэвшүүлсэн хүнийг, аль ч нам, эвсэл олонхийн суудал аваагүй бол хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөн нэр дэвшүүлсэн хүнийг; хэрэв хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэлтэй зөвшилцөн Ерөнхий сайдад нэр дэвшүүлж чадаагүй бол Улсын Их Хуралд суудал авсан нам, эвсэл зөвшилцөн олонхиороо нэр дэвшүүлсэн хүнийг Ерөнхий сайдаар томилон саналыг Улсын Их Хуралд оруулах", мөн түүнчлэн "Үндсэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын Ерөнхий сайдыг томилох саналыг Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлснээс хойш дечин тав хоногийн дотор Улсын Их Хурал хэлэлцэн шийдвэрлэж чадаагүй бол өөрөө тарах буюу эсхүл Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Улсын Их Хурлыг тараах тухай шийдвэр гаргах"-аар болсон юм.

Үндсэн хуулинд хийсэн зарчмын ач холбогдол бүхий эдгээр өөрчлөлт, нэмэлт нь:

а/. Төрийн тэргүүн – Ерөнхийлөгч болон УИХ-ын хоорондын харилцан хүлээх хариуцлагын тогтолцоог бэхжүүлсэн;

б/. Гүйцэтгэх засаглалын (эрх мэдлийн) харьцангуй бие даасан байдал, үйл ажиллагааных нь тогтвортой байдлыг хангах механизмыг зүгшрүүлэх ач холбогдолтой гэж үзэж болох талтай юм.

Гэхдээ "**зөвшилцөх**" гэсэн ойлголтыг нэг мөр болгон цэгцэлсэн гэвэл үнэнд төдийлөн нийцэхгүй юм.

Парламентын засаглалтай манай улс байтугай Ерөнхийлөгчийн институт, парламентын

¹ А.А.Мишин/Конституционное (государственное) право зарубежных стран/М.1998.с45.

Англичуудыг "Хамгийн сайн тэгж өгсөн" гэж нэрлэнэ. Мэриэтэ, хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд, энэ хоёр бүлэг нь...
(1985)

Энгийн хөгжсөн өөрийн үйлдлийн дор байгаа гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгууллагын хамтран ажиллагааг тооцож байсан бөгөөд...

АНУ-ын Ерөнхийлөгч захирагч нь тухайн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас чөлөөтэй байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан...

Хэрэгжүүлэх эрх мэдлийн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас чөлөөтэй байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан нь тухайн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан...

Эрх мэдлийн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан нь тухайн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан...

Хэрэгжүүлэх эрх мэдлийн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан нь тухайн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан...

Хэрэгжүүлэх эрх мэдлийн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан нь тухайн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан...

Хэрэгжүүлэх эрх мэдлийн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан нь тухайн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан...

Хэрэгжүүлэх эрх мэдлийн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан нь тухайн байгууллагын тэргүүнийг ажлаас халах шалтгаан...

эрх мэдлийн байгууллагуудыг зөвхөн сенатаар батлагдсан хүмүүсээр толгойлуулах болов. Харин Жексон цалин тэтгэвэр нэмэх талаар санал гаргасан боловч үүнд Эдвин Стантон (Цэрэг дайны асуудал эрхэлсэннарийн бичгийн дарга) саад хийж байв. Стантоныг ажлаас нь чөлөөлөхөөр олон удаа оролдсон боловч Сенат Стантонд талтай байлаа. 1863 онд Мөнгөний асуудал эрхэлсэн захирах даргыг таван жилийн хугацаатай томилоход Сенат "таван жилийн хугацаанд ажиллах ба Ерөнхийлөгч зөвхөн Сенатын зөвшөөрсний дагуу түүнийг албан тушаалаас нь чөлөөлөх эрхтэй" гэж зааж байв. Ийнхүү хууль тогтоох байгууллага гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгууллагын үйл ажиллагаанд хэт их орсноор улс төрийн хямралд орж эхлэв. Сенатын гол барьж байсан заалт нь Үндсэн хуулийн 2 дугаар зүйлийн 2 дугаар хэсгийн 2 дах заалт юм. Үүнд: *"Ерөнхийлөгч нь АНУ-ын Сенатын зөвшөөрөл, зөвлөмжөөр Сенатчдын гуравны хоёр нь сайшаан дэмжсэн нөхцөлд Олон улсын гэрээ байгуулах, мөн Сенатын зөвшөөрөл, зөвлөмжөөр элчин сайд болон бусад Бүрэн эрхт төлөөлөгч, Консул, Дээд шүүхийн шүүгчид, мөн энэхүү Үндсэн хуульд ажил томилолтыг нь өөрөөр заагаагүй болон албан тушаалыг нь хуулиар батлан тогтоох Нэгдсэн Улсын бусад бүх албан тушаалтныг томилох эрхтэй"* гэжээ.

Конгресс болон Ерөнхийлөгчийн хооронд шинэ маргаан 1885-1886 оны хооронд болж Клевеланд өөрийн Постмастер Генералуудаараа гурван хүнийг томилохдоо сенатаас ямар нэгэн зөвшөөрөл аваагүй байна. Учир нь *"Гүйцэтгэх эрх мэдлийг Нэгдсэн улсын Ерөнхийлөгч хэрэгжүүлнэ"* гэсэн Үндсэн хуулийн 2 дугаар зүйлийн 1 дүгээр хэсгийн 1-ийн дагуу Ерөнхийлөгчид олгогдсон эрх хэмээн тунхаглаж үйл ажиллагаагаа явуулсан байна.¹

Ийм олон маргааныг шийдвэрлэн явж өнөөгийн тогтсон ойлголцолд хүрчээ.

Эл өгүүллийг зохиогч Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Засгийн газрын тухай хуулиудыг хэлэлцэн батлахад уг асуудлаар өөрийн үзэл бодлыг нэг биш удаа илэрхийлэхдээ "зөвшилцөх"-ийн утга учрыг аль нэг талыг барьж / туйлширч/ шийдвээс Засгийн хямралд хүрч болзошгүй. Иймд уг асуудлыг шийдэхдээ **нэгд**, манайх парламентын засаглалтай улс; **хоёрт**, төрийн эрх мэдэл хуваарилах үзэл баримтлалд / улс төрийн агуулгаар нь/ яв цав нийцүүлэх; **гуравт**, энэ асуудлыг нэлээд орны Үндсэн

хуулинд Ерөнхийлөгч, Парламентын зөвлөмжөөр буюу зөвшөөрснөөр эсвэл парламент өөрөө шууд томилох эрхийг хоёрдмол утгагүй эдэлдэг практикийг тус тус харгалзах ёстой гэж үзэж байсныг дурдахыг хүсч байна. Гэхдээ энд эрх зүйн зохицуулалтын хийдэл гэхээсээ илүү төрийн дээд институтуудын хоорондын харилцааны улс төр, ёс зүйн талын доголдлоос болсон гэж үзэж байна.

"Ерөнхийлөгч Улсын Их Хуралд ажлаа хариуцна" гэсэн Үндсэн хуулийн заалт нь энэ хоёр субъектын харилцааны нэг гол механизм мөн. Гэтэл үүнийг улс төрчид, хуульчид мөн л янз бүрээр ойлгож, ажил хариуцах практик бас л тодорхойгүй байдлаар үргэлжилсээр ирснийг нэг мөр болгож Ерөнхийлөгч УИХ-д ажлаа хариуцаж, жил тутам үйл ажиллагааныхаа талаар танилцуулга бичиж илгээдэг болсон юм.

¹ John H. Garvey and T. Alexander Aleinikoff. Modern constitutional theory: a Reader. 212-214

ардчилсан институтууд ямар хязгаарын дотор харилцан хяналт тавих ёстой вэ? гэсэн асуудал байжээ. АНУ-ын хувьд Үндсэн хуулиар төрийн байгууллагуудын эрх хэмжээг тогтоож хяналт тавих боломжийг бий болгосон байна. Үндсэн хуульд ёсонд засаглалын байгууллагуудыг олон нийтийн зүгээс шууд хянах механизм нь тэдгээрийн үйл ажиллагаа, шийдвэр Үндсэн хуулийг зөрчиж буй асуудлаар иргэн гомдол гаргах эрх юм.

Төрийн эрх мэдлийн хуваарилалт. 1776 онд батлагдсан Виржиний Үндсэн хууль "Хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх байгууллагууд өөр өөр байгууллага бөгөөд тэдгээрийн эрх мэдэл хуваарилагдсанаар аль нэг нь эрх мэдлээ хэтрүүлэх боломжийг хязгаарлана.

Түүнчлэн нэг хүн нэгэн зэрэг нэгээс илүү эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх боломжгүй" гэж тов тодорхой хуульчилжээ.

Засаглал хуваарилах зарчим нь түүхийн үед Үндсэн хуулийн шинэчлэлийн зэвсэг нь байсаар байна. Үндсэн хуульд ёсонд засгийн эрх мэдэл ард түмэнд байх ба магистрат/шүүгчид/-ууд ард түмний зарц байх ёстой гэсэн үзэл онолыг чухалчлан үздэг юм. Жишээ нь германы шүүх шийдвэрээ ард түмний нэрийн өмнөөс гаргадаг.

Үндсэн хуульд ёсонд эрх, эрх чөлөөний баталгаа нь засаглалын эрх мэдлийг хуваарилж, саармагжуулах явдал гэж үздэг байна. Түүнчлэн засаглалын эрх мэдлийг хуваарилах, тэнцвэржилтийг хангах үндсэн механизм гэж үзэх нь ч бий. Үндсэн хууль эрх мэдлийг төвлөрүүлэхээс аль болох зайлсхийж байдаг юм. АНУ-ын Үндсэн хуулийн архитекторчдын нэг Жеймс Медисон "Засаглалын байгууллагууд нэг нь нөгөөдөө Үндсэн хуулийн хяналтыг хэрэгжүүлэхэд эрх мэдлийн хуваарилалт зайлшгүй шаардлагатай. Чөлөөт /хяналтгүй/ засаглал гэж практик дээр байх ёсгүй" гэж тэмдэглэсэн байна. Нэг байгууллага нөгөөгөө хянах гэдэгт Засгийн газрын үйл ажиллагааг Парламент авч хэлэлцэх эрхтэй. Ерөнхийлөгч Парламентын баталж буй хуульд хориг тавих гэх мэтийг авч үздэг.

Шүүхийн хяналт. Аливаа улсын Үндсэн хууль түүнд нийт байгууллага, иргэдийн үйл ажиллагаа, шийдвэр харшлахгүй нийцэж байх, хуульд захирагдах ёс /The rule of law/-ыг тогтоосон байдаг. Зарим улсын Үндсэн хуульд энэ заалт шууд заагдаагүй байна.

1803 онд АНУ-ын Дээд шүүхийн дарга Джон Маршал Марбурын эсрэг хэргийг шүүхдээ "Үндсэн хуульд нийцээгүй хууль хүчин төгөлдөр бус байна." гэж зарласанаар энэ зарчим Үндсэн хуульд ёсны нэг баталгаа болжээ. Эндээс шүүхийн хяналт Үндсэн хуулийн гол баталгаа мөн үү? гэсэн асуулт гарчээ. Түүхээс үзвэл ертөнцийн тухай Ньютоны онолоор суурь хийсэн 18-р зууны онолчид Үндсэн хууль нь өөрөө хөдөлгөч машин юм гэсэн дүгнэлтэнд хүрсэн байна.

Хүн төрөлхтний 200 илүү жилийн туршлага "шүүн таслах үйл ажиллагаа улс төрийн давалгаанаас ангид байна" гэсэн үнэт зүйлийг бий болгожээ. Үндсэн хуулийн энэхүү тулгуур үзэл баримтлал нь Хүний эрхийн тухай Биллд маш энгийнээр "шүүх хувь хүний эрх ашгийг хамгаалана" гэж тодорхойлжээ. Улс төрийн засаглал/хууль тогтоох, гүйцэтгэх/-ын хувьд өөрийн онцгой эрхийн төлөө тэд тэмцэж болно. Гэвч улс төрийн үйл явц, хүсэл зориг Үндсэн хуулийн зарчмын хүрээнд байх ёстой.

Үндсэн хууль бусад хуультай тухайн улс төрийн асуудал холбоогүй бол шүүх асуудлыг авч үзэхгүй гэсэн зарчим Үндсэн хуульд ёсонд үйлчилдэг байна. Түүнчлэн шүүх улс төрийн шийдвэрт хутгалдан оролцдоггүй.

Шүүхийн хөгжлийн түүхээс авч үзэхэд аль ч оронд нийгэм эдийн засгийн эрхтэй холбоотой асуудлыг шүүх шийдвэрлэхэд нилээд хүндрэл бэршээл тохиолддог байна. Жишээ нь, Үндсэн хуульд "Хүн бүр ажлаар хангагдах эрхтэй" хэмээн хуульчилсан байхад сул дорой эдийн засагтай, эдийн засагийн хямралтай бол шүүхийн шийдвэр ямар үндэслэлээр хууль тогтоогчдыг албадах вэ? гэдэг асуулт гардаг.

Үндсэн хуулийн эрх зүйн онолоор шүүгчид Үндсэн хуулийг хэрэгжүүлэхдээ ард түмний хүсэл зоригийг илэрхийлэгч бөгөөд Үндсэн хууль, бусад хуулийн суурь нь юм гэсэн зарчмыг баримталдаг.

Үндсэн хуулийн боловсролын ач холбогдол.

Үндсэн хуульд ёс эрүүл байх нэг үндсэн нөхцөл нь иргэдийн боловсрол юм.

Хэрвээ хүмүүс Үндсэн хуулиар тогтоосон үндсэн зарчим, журмуудыг мэдэхгүй бол тухайн Үндсэн хууль үйлчлэх, хэрэгжих боломжгүй болно. Иймээс Үндсэн хуульд ёс нь иргэдэд Үндсэн хуулийн талаарх мэдлэгийг түгээхээс эхэлдэг байна.

Виржиний мужийн тухай тэмдэглэлдээ Томас Джефферсон бичихдээ "Хүмүүс өөрсдөө л эрх

¹ Верховенство права. Прогресс-Универс. М. 1992. 67 дахь тал

² Мөн тэнд 68 дахь тал

³ Мөн тэнд 71 дэх тал

чөлөөгөө хамгаалагч байна.” гэжээ. Ямар ч засгийн газар зөвхөн ард түмний итгэл дээр оршино.

Монгол Улсын шинэ Үндсэн хууль “Мэдэгтүн , Сахигтун !” гэсэн үгээр дуусдаг билээ. Үндсэн хуулийг сахихын тулд иргэд Үндсэн хуулийн талаар мэдлэг боловсрол олоход нийтээр анхаарч, туслах боломжийг эрж хайх нь чухал юм. Үндсэн хууль нь бүх нийтийн үнэт зүйлсийг өөртөө агуулна. Үндсэн хуулиараа дамжуулж хүмүүс хүсэл эрмэлзлэл итгэл найдвараа илэрхийлдэг.

Аливаа улс орон бүрт Үндсэн хуульд ёсны бодит илэрхийлэл болсон нийгэм , төрийн тогтолцоо, иргэдийн эрх, эрх чөлөөг бататган бэхжүүлсэн тулгуур эрх зүйн акт байдаг. Үүнийг дэлхийн улс орнуудад гол төлөв *Constitution* буюу Үндсэн хууль гэдэг нэрээр батлан гаргаж дагаж мөрдөж байна. Аливаа улсын Үндсэн хууль нь дараах нийтлэг шинжтэй байна.

1. Эрх зүйн нэгдмэл тогтолцоо бүрдүүлэх тулгуур суурь нь болно. Өөрөөр хэлбэл бусад хуулийнхаа эх сурвалж, хууль зүйн үндэс нь болдог.

2. Нийгмийн амьдралыг зохицуулдаг дээд хууль нь болно. Энэ нь төр, улс төрийн нам, төрийн бусад байгууллагаас гаргаж буй аливаа шийдвэр Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал , зарчим , хэм хэмжээнд нийцсэн байх ёстой. Өөрөөр хэлбэл Үндсэн хууль нь бусад хуулиас дээд хүчин чадалтай байж , аль ч хууль Үндсэн хуулийн дагуу гарна гэсэн үг юм.

3. Үндсэн хууль нь ард түмний бүрэн эрхийн баталгаа болно. Ард түмэн төрийн үйл хэрэгт оролцох арга хэлбэрийг хуульчилж өгдөг.

4. Төр нь нийгмийн амьдралыг зохицуулж харилцах зарчмыг тогтоодог. Ардчилсан ёс, шударга ёс, эрх чөлөө, тэгш байдал , үндэсний эв нэгдлийг хангах , хууль дээдлэх зэрэг төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим олон орны Үндсэн хуульд тусгалаа олсон байна. Өөрөөр хэлбэл аливаа улсын Үндсэн хууль нь :

- Хүний эрх , эрх чөлөөний баталгаа
- Нийтийн ашиг сонирхлыг илэрхийлэгч төр, түүний байгууллагын эрх хэмжээний үндэс
- Зах хязгаарын нутаг дэвсгэр, төвийн

байгууллагуудтай хэрхэн харилцах журам

Үндсэн хуулийн хяналтыг хэрхэн хэрэгжүүлэх нийтлэг зарчмыг тогтоодог байна.

Монгол улс дэлхийн нийтийн энэхүү жишигт нийцсэн анхны Үндсэн хуулийг 1924 онд баталж, 1940 , 1960 онуудад шинэчлэн өөрчилж байжээ. 1992 оны шинэ Үндсэн хууль дээрх зарчмууд дээр тулгуурласан хэдий ч түүний үзэл санаа , ёс зарчмуудыг нийтэд таниулах сургалт, байгууллагаар дамжуулж хүмүүст хүргэх ажил хангалтгүй байсаар байна. ХБНГУ-ын Үндсэн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “Хүн багшлах эрх чөлөөтэй. Багшлах эрх чөлөө нь үндсэн хуулийн зарчимд үнэнч байх үүргийг үл хөндөнө” гэжээ. Үндсэн хуульд ёсны бодит илрэл нь Үндсэн хуулиар баталгаажсан хэм хэмжээнээс гадна Үндсэн хуулийн үзэл санаанд үнэнч байх, түүнийг зөв танин мэдэж хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа юм.

¹ Конституций государств Европейского Союза. М. 1999. 182 дахь тал

Лагерьтай тулгуур бар энх 1701 онд Зөвшөөрлийн тухай Актээр үйлчилж эхэлсэн тэр үеэс хойш

дугаартай нь тэр үеэс ажил үүргээ хэрэгжүүлж чаарч байгаагаар нь үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Хэрэгжүүлж чаарч байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

нийгэмд хүчин зорилготой байдлаа хэрэгжүүлж чаарч байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Хэрэгжүүлж чаарч байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна. Үндэслэлтэй байгаа нь үндэслэлтэй байна.

Хөдөөдөө, шүүхүүд нь тэдэнд төсөөс хуваарилсан хөрөнгийг аль болгохгүй зохистой зарцуулах, үрлийг зардал гаргуулахгүй байх талаар анхаарч ажлаа зохино. Үүнийг тунд шүүхүүд төсвийн зохистой болгохыг явуулах үүрэгтэй.

Хөдөөдөө, шүүхүүд нь тэдэнд төсөөс хуваарилсан хөрөнгийг аль болгохгүй зохистой зарцуулах, үрлийг зардал гаргуулахгүй байх талаар анхаарч ажлаа зохино. Үүнийг тунд шүүхүүд төсвийн зохистой болгохыг явуулах үүрэгтэй.

Хөдөөдөө, шүүхүүд нь тэдэнд төсөөс хуваарилсан хөрөнгийг аль болгохгүй зохистой зарцуулах, үрлийг зардал гаргуулахгүй байх талаар анхаарч ажлаа зохино. Үүнийг тунд шүүхүүд төсвийн зохистой болгохыг явуулах үүрэгтэй.

Хөдөөдөө, шүүхүүд нь тэдэнд төсөөс хуваарилсан хөрөнгийг аль болгохгүй зохистой зарцуулах, үрлийг зардал гаргуулахгүй байх талаар анхаарч ажлаа зохино. Үүнийг тунд шүүхүүд төсвийн зохистой болгохыг явуулах үүрэгтэй.

Хөдөөдөө, шүүхүүд нь тэдэнд төсөөс хуваарилсан хөрөнгийг аль болгохгүй зохистой зарцуулах, үрлийг зардал гаргуулахгүй байх талаар анхаарч ажлаа зохино. Үүнийг тунд шүүхүүд төсвийн зохистой болгохыг явуулах үүрэгтэй.

Хөдөөдөө, шүүхүүд нь тэдэнд төсөөс хуваарилсан хөрөнгийг аль болгохгүй зохистой зарцуулах, үрлийг зардал гаргуулахгүй байх талаар анхаарч ажлаа зохино. Үүнийг тунд шүүхүүд төсвийн зохистой болгохыг явуулах үүрэгтэй.

2. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

3. Үл эгцээгээр оногдсон ял нь шинэ эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

4. Үл оногдуулсан явч нь дээд хэмжээг багасгасан явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

5. Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн эрх зүйн байнгын дээр дурьдсан үндэслэл байхгүй буюу хяндруулсан шинэ эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

6. Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн эрх зүйн байнгын дээр дурьдсан үндэслэл байхгүй буюу хяндруулсан шинэ эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

7. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

8. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

9. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

10. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

11. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

12. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

13. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

14. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

15. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

16. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

17. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

18. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

19. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

20. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

21. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

22. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

23. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

24. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах явч нь дээд хэмжээг багасгасан оногдуулах явчтай эргүүлэн харгалзан үзэх үндэслэл байна.

ЭРҮҮГИЙН ХҮҮЛИЙГ БҮЦААН ХЭРЭГЛЭХ ҮНДЭСЛЭЛ, ЖӨРМЫН ТҮХАЙД

(Чунагс хавьяа нэрсэмжит "Их засаг" Их дэргүүний эрх зүйн тэнхимийн орлогч эрхлэгч, багш, докторант)

Б. Ганболд

9. Үзэргүй хоёр тохиолдолд (ягичь дээд, доод хэмжээг багасгаан үед) үг атгад ягичь зохио хувийг эргүүлж шийтгэж байвал ялаас өгөгдөнө.

4). Ийнхүү бүтээн хэрэгсэх хувийн хөндөгдөж байгаа үед эргүүлж шийтгэж байвал ялаас өгөгдөнө. Үүнд:

- 1). Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд тухайн үед танилбарын хүрээнд ойлгоно. Үүнд:
 - 2). Үг оногдуулсан ягичь доод хэмжээг шийтгэж эргүүлж хуулиар хасаж багасгаан тохиолдолд бүрхсэн байна.
 - 3). Үг атгадад оногдоон ягичь шийтгэж эргүүлж хуулиар үг гэмт хэрэгт тогтоосон ягичь доод хэмжээгээс дээгүүр оногдоон байна.
 - 4). Ийнхүү бүтээн хэрэгсэх хувийн хөндөгдөж байгаа үед эргүүлж шийтгэж байвал ялаас өгөгдөнө.

8. Шинэ хуулиар тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах ягичь доод хэмжээг багасгаан тохиолдолд үрчд нь түүнээс дээгүүр ягичь шийтгүүлсэн этгээдийн ягичь шүүх үг доод хэмжээнд нийцүүлэн хасна гэдгийг дараах танилбарын хүрээнд ойлгоно. Үүнд:

4). Ийнхүү бүтээн хэрэгсэх хувийн хөндөгдөж байгаа үед эргүүлж шийтгэж байвал ялаас өгөгдөнө.

Дээрх хоёр ангилал нь онолын түвшний асуудал ба амьдрал дээр шүүгчид тэр бүр энэ онолыг дагаж шийдвэрээ хоёр хэсэгт хуваадаггүй. Ингэж ангилдаггүйгээс болж шийдвэрийг уншиж байгаа хүн, ялангуяа давж заалдах шатны шүүгчид анхан шатны шүүхийн шүүгч юунд үндэслэж хэргээ шийдвэрлэж, аль хэсгийг нь ratio гэж үзсэнийг тодорхойлоход бэрх байдаг. Дараах жишээ нь дээр дээрх хоёр ойлголтыг тайлбарлахыг оролдъя.

Жишээ

*Хадагтай Карлилл, "Карболик Смөүк Болл" компанийн эсрэг (1892)*¹

Үйл явдал

"Карболик Смөүк Болл" (карболик утаат бөмбөлөг) нэртэй бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэгч компани өөрийн бүтээгдэхүүний чанарт итгэл дүүрэн байсан тул:

"... хоёр долоо хоногийн турш өдөрт гурван удаа хайрцган дээрх зааврын дагуу манай бүтээгдэхүүнийг хэрэглэснээр ямар ч хүн ханиад, томуу тусахгүй. Хэрэв хоёр долоо хоногийн турш манай бүтээгдэхүүнийг хэрэглэсний дараа та ханиад хүрвэл бид танд 100 фунтийн нөхөн төлбөр олгох болно"

гэсэн сурталчилгааг Дэ Полл Молл Гзетт (The Pall Mall Gazette) сонинд нийтэлжээ. Мөн энэ сурталчилгаагаа баталгаажуулж, Лондоны Рэжэнт гудамжны Эллайэнс (Alliance) банкинд 1000 фунтын данс нээснээ зарласан байна. Тус бүтээгдэхүүнийг хадагтай Карлилл нэгэн жижиг эмийн сангаас худалдаж аван зааврын дагуу хэрэглэсэн боловч ханиад хүрчээ. Ингээд тэр "Карболик Смөүк Болл" компаниас мөнгө нэхэмжилсэн боловч тус компани түүний хүсэлтийг хэд хэдэн үндэслэлийн дагуу хүлээж аваагүй байна. Үүнд:

(а) хүн бүр манай бүтээгдэхүүнийг зааврын дагуу хэрэглэж байгаа, эсэхийг бид хянах боломжгүй. Магадгүй хадагтай Карлилл зааврын дагуу хэрэглээгүй байж болно.

(б) Хадагтай Карлилл манай бүтээгдэхүүнийг худалдаж авсан талаар бидэнд албан ёсоор мэдэгдээгүй.

(в) Бүх дэлхийгээр зарагдаж байгаа сонинд нийтлэгдсэн сурталчилгааг гэрээний санал гэж ойлгож болохгүй.

(г) Хэрэв сурталчилгааг манай компаниас гаргасан гэрээний санал гэж үзэх юм бол хадагтай Карлилл

саналыг хүлээж авч, манай компанитай гэрээ байгуулаагүй.

(д) сурталчилгаа бол зүгээр л бараагаа зарах гэсэн "хоосон дэгсдүүлэг". Үүнийг ноцтойгоор хүлээж авах шаардлагагүй гэжээ. Иймээс хадагтай Карлилл тус компанийн эсрэг "гэрээний заалт зөрчсөн" гэсэн үндэслэлээр шүүхэд нэхэмжлэл гаргасан байна.

Шийдвэр

Давж заалдах шатны шүүх хадагтай Карлиллын нэхэмжлэлийг хангажээ. Шүүх компани, хадагтай Карлилл нарын хооронд гэрээ байгуулагдсан гэж үзсэн бөгөөд нэхэмжлэгчийн хохирлыг нөхөн төлүүлэхээр болсон юм.

Ratio decidendi

Хэдийгээр хэргийг шүүсэн гурван шүүгч өөр өөрийн хувилбараар шийдвэрээ тайлбарласан боловч бүгд хадагтай Карлиллын талд шийдвэр гаргасан байна. Шийдвэрийнхээ ratio-г дараах байдлаар тодорхойлжээ.

"Гэрээний санал нь хүнд ойлгогдохоор байдаг. Харин "Карболик Смөүк Болл" компанийн сурталчилгаа нь хүнд ойлгомжтой, ямар нэг далд санаагүй, хэл зүйн ямар ч алдаагүй учир энэ сурталчилгаа нь гэрээний санал юм. Сурталчилгаанд 1000 фунтыг банкинд урьдчилан хийсэн ба бүтээгдэхүүний чанар сурталчилгаанд өгүүлсэн шиг сайн байж эс чадваас хэрэглэгчид 100 фунтийн нөхөн төлбөр олгоно гэж тодорхой заажээ. Тэгэхлээр энэ нь зүгээр нэг "хоосон дэгсдүүлэг" биш байна. Сурталчилгаа дэлхий даяар цацагдсан учир дэлхий даяар компани гэрээнийхээ саналаа тавьжээ. Тийм учраас орон зайн хэмжээнээс шалтгаалахгүй. Хадагтай Карлилл шиг энэ бүтээгдэхүүнийг худалдаж авсан хүн бүр компанитай гэрээ байгуулсанд тооцогдоно. Учир нь бараа худалдаж авч байгаа нь гэрээний саналыг хүлээн зөвшөөрч байна гэсэн үг. Мөн компани худалдан авагч нартаа бүтээгдэхүүнээ худалдан авч, хэрэглэж байгаагаа компанид мэдэгдэх талаар ямар ч мэдээлэл гаргаагүй байна" гэжээ.

Obiter dictum

Шүүгчдийн нэг ноён Боуэн (Lord Justice Bowen) өөрийнхөө шийдвэрийг дараах байдлаар тайлбарласан байна. Энэ тайлбар нь obiter dictum болж байгаа юм. Тэр хэлэхдээ:

"Хэрэв би нохойгоо алдаад, миний нохойг олж, заасан газар авчирч өгсөн хүнд тодорхой

¹ Carill v Carbolic Smoke Ball Co Ltd (1892), LEXIS сайт

Эх газрын эрх зүйн системтэй Герман, Грек, Итали, Швейцари, Шведэд хуулийн тайлбар хийх уян /урьдын шийдвэрийг иш татах/ тогтолцоо үйлчилдэг. Дайны дараах цагт шүүхийн эрх мэдэл урьдынхыг бодвол нэмэгдэв. Тухайн үеийн хуулиуд нь нийгмийн харилцааг зохицуулахад хангалттай байж чаддаггүй байсан учир зарим тохиолдолд хуулийн цоорхойг шүүхийн шийдвэрээр нөхөх шаардлага гарч байлаа. Эх газрын эрх зүйн ихэнх орон шүүхийн шийдвэрийн эмхэтгэлүүдийг хэвлэн гаргадаг. Гэсэн хэдий ч прецедент нь эрх зүйн эх сурвалжид тооцогдож хараахан чадаагүй байгаа юм. Эх газрын эрх зүйн тогтолцооны шүүхийн бүтээлч шинж байдал нь хууль тайлбарлах, хуулийг хэрэглэх шат бүрийн цаана нуугдаж байдаг гэж хэлэхэд хол алдахгүй болов уу. Маш цөөхөн тохиолдолд эх газрын тогтолцоот зарим оронд шүүх хэм хэмжээ тогтоож болдог. Харин Францын Иргэний хуульд шүүх нь нийтийн эрх мэдэлд зориулсан шийдвэр гаргахыг хориглосон. Хэрэв шүүх хэм хэмжээ тогтоовол түүнийг хэрэглэх, эсэх нь шүүгчийн сонирхол болон хувирдаг байна. Тиймээс эх газрын эрх зүйт орнууд прецедентээс ангид байхыг оролддог гэж хэлэхэд хилсдэхгүй.

Францын Үндсэн хуулийн зөвлөл зарим тохиолдолд шүүхийн практикийг Үндсэн хуулийн эрх зүйн эх сурвалжийн нэгэн адил тооцдог боловч түүнийг өөрийн үзэмжээр өөрчлөх эрхтэй юм. Мөн зарим орны шүүгчид шийдвэр гаргахдаа шүүхийн шийдвэрийн эмхэтгэл дэх төсөөтэй хэргийг харгалзан шийдвэрээ гаргадаг. Францын Хяналтын шатны шүүх болон Төрийн зөвлөлийн тогтоолуудыг англи хэлтэн орнууд маш сонирхон судалж үзэж байна. Манай улсын хувьд хэвшүүлэн хэрэглэх эрх зүй нь сонгодог утгаараа бий болох нөхцөл байхгүй гэж хэлж болно. Гэхдээ түүний шинж чанарыг агуулсан харилцаа Үндсэн хуулийн Цэц, Улсын Их Хурлын хооронд үүссэн. Мөн шүүхийн практикийг ч энд багтаах хэрэгтэй. Монгол улс олон улсын эрх зүйн харилцаанд идэвхтэй оролцож, тухайлбал саяхан Олон Улсын Эрүүгийн Шүүхийг үүсгэн байгуулалцсаны хувьд эрх зүйн эх сурвалждаа прецедентийг албан ёсоор оруулж баталгаажуулсан гэж хэлж болох талтай юм. Тийм учраас хэвшүүлэн хэрэглэх эрх зүйн судалгааг гүнзгийрүүлж, хэрэглээний түвшинд хэрхэн авч үзэх талаар судлах хэрэгцээ өндөр байна.

ХҮНИЙ БА ИРГЭНИЙ ЭРХ, НӨЛӨӨЛӨЛ БА ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЗАСАГЛАЛЫН АСУУДАЛ...

(Хүний эрхийн комисс болон Үндсэн хуулийн шүүхийн тухайд)

Х.Тэмүүжин

(МУИС-ийн Хууль Зүйн Сургуулийн багш, докторант)

Монгол Улсын хүний эрхийн үндэсний комиссын Монгол улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын тухай илтгэл, бас Монгол Улсын хүний эрхийн үндэсний комиссын дарга С.Цэрэндоржийн ярилцлагыг хараад нэгэн зүйлийг нилээдгүй нухацтай бодлоо. Энэ байгууллага хүний эрхийн асуудлаар юу хийдэг байгууллага бас юу хийж чадах вэ гэж...

Тэгээд тэрхүү илтгэлд дурдагсан зүйлсийг анзааран харж байхнээ. Яагаад энэ илтгэл Үндсэн хуулиас үзэхэд гэсэн иш таталтаар дүүрэн байгаа юм бол, энэ байгууллагын юуны учир үйл ажиллагаа бараг бүхэлд нь гэж хэлхээр Үндсэн хууль дахь хүний эрх, эрх чөлөөний асуудалд чиглүүлсэн юм бол. Энэ төрлийн байгууллага Үндсэн хууль байгууллын тогтолцоонд ямар чиг үүрэгтэй байх ёстой вэ гэж өөрөөсөө асуусаар.

Үнэндээ бид Үндсэн хуулиндаа олон улсын эрх зүйд хэрэглэгдэн хэвшээд, тухайн хүрээнийхээ ойлголт, хэллэг болоод тогтчихсон "хүний эрх" гэх нэр томъёог бүлгийн гарчиг болгон авч хэргэлснээрээ Үндсэн хуулийн эрх зүйд хэрэглэгддэх иргэний эрхийн асуудалыг нэр томъёоны хувьд хэрэглээнд хийдүүлж, эгэснээрээ үндэсний эрх зүй дэх иргэний эрхийн механизмээ хүний эрхийн байдалтайгаа хутагачихажээ. Тиймээс хүний эрхийн тухай олон улсын стандартыг үндэсний эрхийн стандартруу нэвтрүүлэх, нэг түвшинд хамгаалах чиг үүргийг илтгэдэг, гэхдээ өөрөө үндэсний эрх зүйн механизм болох тал нь хязгаарлагдмал байдагтаа зөвлөмж бичих, шаардлага тавих гэсэн харьцангуй нөлөөллийн арга хэмжээгээр үйл ажиллагаа нь тодорхойлогдох Хүний эрхийн комиссийг иргэний үндсэн эрхийг хангах эрх зүйн механизм хэмээн ойлгож хэрэглэж буй нь бидэнд ямар ашигтай, боломжтой вэ гэдэг асуудал гарч ирэхэд хүргэж байна.

Магадгүй энэ илүү онолын түвшин дэх асуудал шиг санагдаж бас хүний ба иргэний эрх гэж ангилж авч үзэх нь эрхийнхээ хувьд шаардлага багатай байж

болох ч, гэхдээ энэхүү эрхийг хэрэгжүүлэх, хамгаалах эрх зүйн механизм хувьд нь ийнхүү ангилан авч үзэх нь тэрхүү эрхүүдийн хамгаалтанд байх субъектүүдийн хувьд ашигтай юм.

Ер нь бол хүний эрхийг хангах тал дээр үндэсний ба олон улсын гэсэн хоёр эрх зүйн механизм үйлчилдэг. Хүний эрхийн байдал, гарч буй зөрчлийн талаар мэдээлэл түгээх, тэдгээр хангах арга замыг сурталчилах, хүний эрхийг үндэсний эрх зүйн механизмд хамгаалах, дэмжих үйл ажилгааг суулгах, болзошгүй зөрчлөөс сэргийлэх, арилгах зорилгоор эрх бүхий этгээдүүдэд хандан зөвлөмж гаргах, ноцтой зөрчлүүдийг таслан зогсоох үүднээс шаардлага тавих зэрэг нь олон улсын эрх зүйн хувьд боломжийн гол хэрэглүүр байх ба энэ үүднээсээ Хүний эрхийн комисс нь олон улсын гэрээ конвенцийн үр дүнд үндэсний дотоодод үүсдэг байгууллага юм. Харин түүнд Үндэсний дотоод эрх зүйн механизмд байдаг шиг асуудлыг шууд шийдэж, ямар нэгэн байдлаар засаглаа богино хугацаанд тогтоон нөлөөлөх боломж хязгаарлагдмал байх бөгөөд, нөгөөтэйгүүр хамгийн эцсийн арга хэрэгслүүр гэж ихэнхдээ тооцогддог.

Гэтэл манайд үндэсний эрх зүйн гол механизм, иргэний үндсэн эрхийг хамгаалах, баталгаатай эдэлхэд өөрийн шийдвэрийн ирреарых шинжээрээ бодит хүчин зүйл болох учиртай Үндсэн хуулийн шүүх (Цэц)-ийн энэ талийн эрхийн асуудал нь норматив хуулинд байхгүй байгаагаас Цэцийн иргэний үндсэн эрхтэй холбоотой үйл ажиллагааг, шийдэх гэх утгаар нь бус мэдээлэх, зөвлөмж шаардлага гаргах байдлаараа Хүний эрхийн комисс давхар гүйцэтгэх болжээ.

Эдгээр байгууллагын дээрх чиг үүргийн ялгааг анзааран авч үзээгүйгээс бид өнөөдөр хүний эрхийг болон иргэний эрхийг хангах байдлах эрх зүйн механизмын хувьд нэгийг нь нөгөөд нь багтаан төлөөлүүлэх, тэгснээрээ Үндсэн хуулийн хэрэгжих чадвар, түүний үндсэн агуулга буюу арван зургаадугаар зүйлд байх иргэний эрхийн асуудлыг Хүний эрхийн комиссын илтгэлийн хүрээнд л үнэлэн цэгнэхэд хүрчээ. Жишээ нь УИХ энэ илтгэлийг яах ёстой вэ? ямар нэг хууль зүйн үр дагавартай хуралдааны хэлбэрээр авч үзэх эрхтэй юу? Хэрэв энэ илтгэлээр дүгнэгдсэн олон зөрчлийг Үндсэн хуулийн Цэцээс өөрийн шийдвэрээрээ гаргаж тавьсан бол ямар нөлөөлөлтэй байх болон Үндсэн хуулийн засаглал хэр бодитой болох вэ. Хамгийн гол асуудал энд л байна.

Үндэстэй ажилласан бол бусад ажилчиний
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр

Үндэстэй ажилласан бол бусад ажилчиний
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр

Үндэстэй ажилласан бол бусад ажилчиний
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр

Үндэстэй ажилласан бол бусад ажилчиний
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр

Үндэстэй ажилласан бол бусад ажилчиний
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр
хүний эрх зөрчилд өртөж, хэргээр

МОНГОЛ УЛСЫН ХЭМЖЭЭТ ЦААЗАТ БОГД ХААН (1921-1924 он)

Ж.Болдбаатар

(МУИС-ийн Түүхийн тэнхимийн эрхлэгч,
Доктор. Sc. проф.)

Монгол оронд 1921 оны VII сард үндэсний ардчилсан хувьсгал ялсан юм. Эл хувьсгалын гол үр дүн бол Монгол оронд ардын эрхт хэмжээт цаазат хаант засаг тогтсон явдал байлаа. 1921 оны VII сарын 11-нд Ардын эрхт хэмжээт цаазат хаант засаг бүхий туурга тусгаар Монгол улс байгуулсныг даяар олонд тунхаглан зарлаж, VIII Богд Жибзундамбыг хэмжээт эрхт хаанд өргөмжлөн баяр ёслол үйлдэв. Төрийн хэмжээт цаазат хаант засгийн хэлбэрийг сонгон авсан нь өрнө, дорнын өндөр хөгжилтэй зарим орнуудын жишиг, үндэсний өвөрмөц онцлог, үндэсний эв нэгдлийг эрхэмлэсэн шинжтэй байв.

Хэмжээт цаазат хаан VII Богд Жибзундамба болон ардын засгийн газрын хоорондын харилцааны асуудал бол 1920-иод оны эхэн үеийн улс төрийн тогтолцооны нэг онцлог шинж болж байв. 1921 оны XI сарын эхээр Ардын засгийн газрын хурлаар "Богд хаан ба Засгийн газрын хооронд дахь холбогдлыг илэрхийлсэн тангараг дүрэм" хэмээх эрхийн актыг баталжээ.

"Тангарагийн гэрээ" хэмээн алдаршсан уг дүрмийн оршилд: "Одоо цаг хэдийгээр Монгол Улсад хэмжээт эрхтэй засаг байгуулсан боловч эдүгээ хүртэл улсын хаан ба Засгийн газрын хоорондын барилдлагаа, эрх мэдлийн хэмжээг тогтоосон дүрэм хууль гаргаж тунхагласангүй. Үүнээс урагш энэ хэвээр тус улсын хэргийг явуулбал улсын хаан ба засгийн газрын хооронд үл тохирох явдал гарч, улсын байдал амаргүй болж болзошгүй тул Монгол улсын Ардын засгийн газраас хэмжээт засагт ард улсуудын Үндсэн хуулийн гол утгыг баримтлан" /1,114/ энэхүү дүрмийг тогтоосныг тайлбарласан байна. Харин ардын эрхт хэмжээт цаазат засгийн тухай үзэл санааг тэр үеийн нам, төрийн удирдагчид бүхэлд нь зөвшөөрч байсан боловч, цаад утга санааг янз бүрээр ойлгож байжээ. Тухайлбал, Д.Бодоо ардын эрхт хэмжээт цаазат улсыг байгуулж, хааны эрхийг хэмжээлсэн учраас бусад засаг ноёд, хутагт хувилгаадын эрх мэдэл хязгаарлагдаж, ард түмнийг дарлал мөлжлөгөөс ангижруулах нөхцөл бүрэлдэнэ хэмээн үзэж байв. Өөрөөр хэлбэл, хэмжээт цаазат засаг бол хуучнаас шинэ

байгуулалд шилжих завсрын дамжлага шат хэмээн ухаарч байжээ.

Харин Данзангийн байр суурь зарчмын өөр шинжтэй байлаа. Эцэг, өвгөдөөс уламжилсан ёс суртлыг үл хайхран, халах өөрчлөхийг харах буюу засаж шинэчлэхийг удаашруулахын аль аль нь хэрэггүй, гагцхүү шинэ, хуучныг холбогч дундаж замыг сонгох хэрэгтэй бөгөөд тэр нь хэмжээт цаазат засаг мөн гэж бичиж байв. Харин 1922 оны III сарын 3-нд Д.Сүхбаатарын өргөн айлтгасан "Захирах, захирагдах ёс журмын тухай" саналыг засгийн газар авч хэлэлцээд "...ардын эрхт хэмжээт цаазат засгийн ёс бол захирах, захирагдахын ёс ба эрүү шүүлт яллах залхаахыг бүрэн устгасан бус, гагцхүү дээдэс нь доодсыг учиргүйгээр эзэрхэн дарлах ба доодос нь мөн түүний эрх сүрд ард дарагдаж өгүүлэх газаргүй болон зүдэж дарлагдах муу суртлыг халж, ард түмэнд эрх чөлөө олгосон нь болой" (2, 60-61) хэмээжээ. Дээр дурдсан баримтуудаас үзэхэд, 1921 оны үндэсний ардчилсан хувьсгалаар Монголд тогтсон хэмжээт цаазат хаант засаг нь Их Британи, Япон зэрэг улсад тогтож буй парламентийн хаант засгийн хэлбэрийг үлгэр болгосон, тийм чиглэлээр хөгжих хандлага бүхий байжээ. Үүнээс үүдэн, Хэмжээт цаазат, Богд хааны эрх хэмжээний тухай цухас хөндөн үзье.

Ардын засгийн газраас Богд хаантай байгуулсан "Тангарагийн гэрээний"-ний нэгдүгээр зүйлд: "Монгол улсын Богд хагаан Жибзундамба хутагт шарын шашны Богд эзэн болох тул улс төрийн хэрэг лүгээ холбогдолгүй шашны бүхий хэргийг хязгааргүй эрхэлбэл зохино" (1, 114) гэжээ.

Социализмын үед түүх судлалд Богд хааны байр суурь, түүхэн үүргийг авч үзэхдээ ангич, намч зарчмын үүднээс "Тангарагийн гэрээ"-ний учир утгыг үл ухан, хэт өрөөсгөлөөр тайлбарлаж ирсэн байна.

БНМАУ-ын түүхийн нэгэн боть зохиолд: "Энэхүү нэн чухал баримт бичгийн утга санаа нь (Богд хаантай байгуулсан Тангарагийн гэрээ. Ж.Б) улс төрийн бүх хэрэгт Ардын засгийн газрын үүргийг дээшүүлж, хааны эрхийг хязгаарлахад шууд чиглэсэн юм. Богд хааны хориг тавих эрхийг хассаныг хууль зүйн талаар батлаад, хууль дүрмийн төсөл нь гагцхүү Ардын засгийн баталснаар хүчин төгөлдөр болдог болжээ.Богд хааны төрийн эрхийг хасаад, түүний үүргийг шашны хэргийн мэдлээр хязгаарлажээ. (3, 384-385) хэмээжээ. БНМАУ-ын түүхийн 3 боть зохиолын III дэвтэрт: "...ардын засгийг байгуулахдаа Богд гэгээнийг хэмжээт эрхт хаан

мөнө шалгах, ялтныг хөнөөгөх, зэргийг нэгэн бусхуу Сан, Шүүх яамнаа явуулаад, хөнгөдөө зарлаж, жүрэмнэн шийтгүүлдээс гадагшаа үгүйн буюуласан өршөөлт зарлигийг сайтар ухуулаад татаж, эрхэм дотоод Харгийн яаманд хүргээд газар ан зарлигийг хүлээн аваад, хичээлийн энэ онд тэнхлэг бүртгэлтэй гэжээ. Ардын засгийн газар ан зарлигийг хүлээн авад, тусгай хураанаас үзэж хөнгөдөө 70 наснаас дээш 99 насанд зохицой үзэж хөнгөдөө 70 наснаас дээш 99 насанд ядуу амьт тэжээл, тэрхүүрүү Аливаа ялтны ялыг өөрийн бэр тохионоосон түүнтэй туслах газаргүй гэнэ: "Энэ шинийн (IX сарын) 8-наа миний төрсөн 1922 оны намар болд хаанч буюуласан зарлигаа уламжлан шанал, соёрхол олох эрх эзлэж байв. Тэндэ тэжээл бүрэлдэнэ, Засгийн газраар болд хаан аливаа улсын хэрэгт мутрын тэмдэглэжээ."

Монгол улсын төрийн газар тогтоолоо хүчингүй болгожээ (11, 122) хэмээн өөрчлөх боломжгүй гэдгээс Засгийн газар бэйгээ гэрч хуульт үндэсний эв заншлыг ороом газраас ан байгуулж хорлоосон тогтоол гаргасан хотын гүйтэж, замд ил өгөсөөр... Засгийн газар ан байгуулж хорлоосон тогтоол гаргасан онд Их хүрээнд ирсэн Германы дипломат гишүүн Гирберх/ Гирхтээ: "Их хүрээнийхэн нэгэн сонирхолтой жишээг татаж болж юм. 1922 шиг боловч, ХБНГУ-ын Бүндэс архиваас орсон сулүүлж байжээ (10, 169) Энд нээгдэнтэй юм болд хаан тэргийн ихэнхийг нэг улсаа түүн болд хаан тэргийн ихэнхийг бэвчлэн бичиж байгаа улс хэмээх хэрэгсэр 48 хүнийг бэвчлэн бичиж байгаа. Тухайндан, Ардын засгийн газрын шийдвэртээ тусгаж байсныг түүхэн баримт нотолж хүлээж авч байгаагүй ч, зарим зүйлийн саналыг Ардын засгийн газар саналыг тэр бүр аж.

Монголын засгийн газар ан байгуулж хорлоосон тогтоол гаргасан онд Их хүрээнд ирсэн Германы дипломат гишүүн Гирберх/ Гирхтээ: "Их хүрээнийхэн нэгэн сонирхолтой жишээг татаж болж юм. 1922 шиг боловч, ХБНГУ-ын Бүндэс архиваас орсон сулүүлж байжээ (10, 169) Энд нээгдэнтэй юм болд хаан тэргийн ихэнхийг нэг улсаа түүн болд хаан тэргийн ихэнхийг бэвчлэн бичиж байгаа улс хэмээх хэрэгсэр 48 хүнийг бэвчлэн бичиж байгаа. Тухайндан, Ардын засгийн газрын шийдвэртээ тусгаж байсныг түүхэн баримт нотолж хүлээж авч байгаагүй ч, зарим зүйлийн саналыг Ардын засгийн газар саналыг тэр бүр аж."

Монгол улсын төрийн газар тогтоолоо хүчингүй болгожээ (11, 122) хэмээн өөрчлөх боломжгүй гэдгээс Засгийн газар бэйгээ гэрч хуульт үндэсний эв заншлыг ороом газраас ан байгуулж хорлоосон тогтоол гаргасан хотын гүйтэж, замд ил өгөсөөр... Засгийн газар ан байгуулж хорлоосон тогтоол гаргасан онд Их хүрээнд ирсэн Германы дипломат гишүүн Гирберх/ Гирхтээ: "Их хүрээнийхэн нэгэн сонирхолтой жишээг татаж болж юм. 1922 шиг боловч, ХБНГУ-ын Бүндэс архиваас орсон сулүүлж байжээ (10, 169) Энд нээгдэнтэй юм болд хаан тэргийн ихэнхийг нэг улсаа түүн болд хаан тэргийн ихэнхийг бэвчлэн бичиж байгаа улс хэмээх хэрэгсэр 48 хүнийг бэвчлэн бичиж байгаа. Тухайндан, Ардын засгийн газрын шийдвэртээ тусгаж байсныг түүхэн баримт нотолж хүлээж авч байгаагүй ч, зарим зүйлийн саналыг Ардын засгийн газар саналыг тэр бүр аж."

Монгол улсын төрийн газар тогтоолоо хүчингүй болгожээ (11, 122) хэмээн өөрчлөх боломжгүй гэдгээс Засгийн газар бэйгээ гэрч хуульт үндэсний эв заншлыг ороом газраас ан байгуулж хорлоосон тогтоол гаргасан хотын гүйтэж, замд ил өгөсөөр... Засгийн газар ан байгуулж хорлоосон тогтоол гаргасан онд Их хүрээнд ирсэн Германы дипломат гишүүн Гирберх/ Гирхтээ: "Их хүрээнийхэн нэгэн сонирхолтой жишээг татаж болж юм. 1922 шиг боловч, ХБНГУ-ын Бүндэс архиваас орсон сулүүлж байжээ (10, 169) Энд нээгдэнтэй юм болд хаан тэргийн ихэнхийг нэг улсаа түүн болд хаан тэргийн ихэнхийг бэвчлэн бичиж байгаа улс хэмээх хэрэгсэр 48 хүнийг бэвчлэн бичиж байгаа. Тухайндан, Ардын засгийн газрын шийдвэртээ тусгаж байсныг түүхэн баримт нотолж хүлээж авч байгаагүй ч, зарим зүйлийн саналыг Ардын засгийн газар саналыг тэр бүр аж."

Монгол улсын төрийн газар тогтоолоо хүчингүй болгожээ (11, 122) хэмээн өөрчлөх боломжгүй гэдгээс Засгийн газар бэйгээ гэрч хуульт үндэсний эв заншлыг ороом газраас ан байгуулж хорлоосон тогтоол гаргасан хотын гүйтэж, замд ил өгөсөөр... Засгийн газар ан байгуулж хорлоосон тогтоол гаргасан онд Их хүрээнд ирсэн Германы дипломат гишүүн Гирберх/ Гирхтээ: "Их хүрээнийхэн нэгэн сонирхолтой жишээг татаж болж юм. 1922 шиг боловч, ХБНГУ-ын Бүндэс архиваас орсон сулүүлж байжээ (10, 169) Энд нээгдэнтэй юм болд хаан тэргийн ихэнхийг нэг улсаа түүн болд хаан тэргийн ихэнхийг бэвчлэн бичиж байгаа улс хэмээх хэрэгсэр 48 хүнийг бэвчлэн бичиж байгаа. Тухайндан, Ардын засгийн газрын шийдвэртээ тусгаж байсныг түүхэн баримт нотолж хүлээж авч байгаагүй ч, зарим зүйлийн саналыг Ардын засгийн газар саналыг тэр бүр аж."

өвөрмөц институтын үүрэг гүйцэтгэж байжээ.

3. 1921-1924 онд Богд хаан үндэсний зөвшил, эв нэгдлийн бэлгэ тэмдэг болж, тэрхүү түүхэн үүргээ хэрэгжүүлэхэд билэг оюун, бие сэтгэлээ чилээж байсан байна.

Богд хаан улс орныхоо дотор төдийгүй, олон улсын хэмжээнд хүртэл хүлээн зөвшөөрөгдсөн улс төрийн томоохон зүтгэлтэн байжээ.

Ишлэл, зүүлт

1. МАХН-ын түүхэнд холбогдох баримт бичгүүд, (1920-1940 он) Нэгдүгээр дэвтэр, УБ, 1986
2. Д.Сүхбаатар, Баримт бичгүүд, УБ, 1983
3. БНМАУ-ын түүх (Нэмж засварласан III дахь хэвлэл), УБ, 1984
4. БНМАУ-ын түүх, III боть, (Нэн шинэ үе) УБ, 1969
5. МАХН-ын товч түүх, УБ, 1957
6. Монгол ардын хувьсгалын 50 жилийн ойд зориулсан эрдэм шинжилгээний чуулганы материал, УБ, 1972
7. Х.Чойбалсан, Д.Лосол, Г.Дэмид, Монгол ардын үндэсний хувьсгал анх үүсэж байгуулагдсан товч түүх, УБ, 1979
8. Б.Ширэндэв, Монгол ардын хувьсгалын түүх, УБ, 1969
9. Ж.Самбуу, Шашин ба лам нарын асуудал, УБ, 1961
10. Богд хааны амьдралын он дарааллын товчоон, УБ, 2000 он
11. ХБНГУ-ын Бүндес архив, R 92081/2359
12. МУУТА, Ф-1 Д-1, хн-16
13. Жапсранжав, VIII Богд хаан, УБ, 1998
14. Комитерн ба Монгол, УБ, 1996
15. МАХН-ын түүхийн архив, Ф-4, д-1, хн-117
16. 1920 оны мэдээгээр Богдын ордны дэргэд бараа болох, олон албаны хүмүүс ба газрын жасваан уяж морь 7000 гаруй байжээ.
17. Богдын лүндэн, УБ, 2002 он
18. МАХН-ын түүхийн архив, Ф-12, д-1, хн-36
19. Богд тэгээнй дуун оршибай, (Гар бичмэл) Улсын номын сан, 3827/96.
20. ХБНГУ-ын Бүндес архив, R 92081/2359
21. ХБНГУ-ын Бүндес архив, R 92081/2361
22. "Weser Zeitung" сонин, 1925-V-29, №162
23. Монголын түүх ба соёл, Өвөр Монголын соёлын хэлэлцлийн хороо, 1986.
24. Е.А. Белов, Россия и Монголия, (1911-1919), М, 1999

Процесс бол хуулийн амьдрах хэлбэр хэмээн судлаачид тэмдэглэсэн нь процесст тал өгсөн хэрэг биш харин түүний үнэнхүү бодит байдлыг үнэлсний нотолгоо гэлтэй. Энэ талаар буюу шүүхийн процессийн эрх зүйн олон мэргэжилтнүүд шүүхээс бусад байгууллагад хэрэг шийдвэрлэхэд зөвхөн процедурын хэм хэмжээгээр зохицуулдаг¹ хэмээн үзсэн нь шүүхийн ролийг өндөрт өргөсөн хэрэг биш харин дээрхийн нэгэн адил процессийн хэм хэмжээг нарийн боловсронгуй болгож хэрэгжүүлэхэд чухалчилсан санаа гэж бичэгч би санаж байна. Процедур гэдэг нь тодорхой ажиллагаа гэсэн утгыг илэрхийлж байна. Тэгэхээр шүүхээс гадуурхи тохиолдолд процессийн дээр дурьдсан тодорхой үе шат, дараалал, хэн, хэзээ, хаана, ямар арга хэлбэрээр явагдах нөхцөл шаардагдахгүй өөрөөр хэлбэл хэн юу хийх эрх үүргийн асуудал буюу ажил үүргийн хувиарлалтын асуудал л яригдана гэж ойлгож болохоор байна.

Нийтлэг тохиолдолддоо манай улсын хувьд онол, практикийн аль алинд нь процесс гэдэг нь байцаан шийтгэх ажиллагаа гэдэг утгаар хэрэглэгдсээр нэгэнтээ хүлээн зөвшөөрөгдсөн байна. Тухайлбал: Эрүүгийн процесс, Иргэний процесс, Үндсэн хуулийн процесс гэх мэт..

Тэгвэл өнөөдөр манайд захиргааны процесс гэдэг ойлголт тэр бүр бүрэн утгаараа оршиж үйлчилж чадаж байна уу? Гэсэн асуулт тавьж хариулыг нь эрцгээе.

Энд үгүй гэсэн хариулыг дийлэнхи хэсэг нь өгөх байх. Онолын /судалгаа/ болоод практикийн аль алинд нь захиргааны процесс гэдэг ойлголт тэс хөндлөн утгаар хэрэглэгдэж байна. Онолын хувьдаа энэ ойлголт нь эрх олгох, тодорхой хэргийг шийдвэрлэх, зарим байгууллагын үйл ажиллагааны журамлал гэсэн хэлбэрээр хэрэгжиж байгаа нь юун процесс тухай ярих түүний үнэр ч алга. Практик хувьдаа ч гэсэн процессийн хэм хэмжээг зөрчсөн, түүний тухай тогтсон "хэвшил, дадал" үгүй нь онол практикийн хувьд манайд төлөвшөөгүй нь харагдаж байна. Энэ нь саяхныг хүртэл манайд процессийн тухай хууль байгаагүйтэй холбоотой болов уу?

Зарим судлаачид захиргааны хэрэг шийдвэрлэх ажиллагааг процесс, харин эрх олгох зэрэг ажиллагааг процедур гэж нэрлэх нь зүйтэй гэж үздэг. Юутай ч захиргааны шүүхийн тухай хууль батлагдсанаар бидэнд өөр илүү янз бүрийн ойлголт хэрэглэх шаардлага алга.

Уг хуулиар захиргааны хэргийг хэн, хэзээ, хэрхэн яаж, хаана явуулах гэх зэрэг хэргийг шийдвэрлэж, шийдвэр гаргах талаархи ажиллагааг зохицуулдаг процессийн хууль учир бид илүү энэ талаархи ажиллагааг процесс гэж нэрлэх нь зүйтэй.

¹ "Шихихууг" сэтгүүл 2000 он №2. 23 дахь тал /иш татсанаар авлаа/

INTERNATIONAL COURTS AND APPLICATION OF INTERNATIONAL LAWS IN MONGOLIAN CRIMINAL COURTS

Г.Ганзориг

(АНУ-ын Вашингтоны Их Сургуулийн
докторант)

I. INTERNATIONAL COURTS

a. *Brief description of the International Court of Justice*

b. *Interaction of ICJ and National Courts*

II. INTERNATIONAL LAW AND MONGOLIAN CRIMINAL COURTS

a. *Observation of Statute of the ICC, War Tribunal Practice and Domestic Legislation*

b. *Legal Grounds for Application of International Law*

-*The Constitution of Mongolia*

-*Penal Code*

III. CONCLUSION

ACKNOWLEDGMENT

The purpose of this paper is to briefly introduce the International Court of Justice, Yugoslavia and Rwanda Tribunals and to explore the basis for application of international law by Mongolian courts in the certain areas, namely, in the criminal justice field. For couple of years I was working as a judge of the Criminal Division of the Supreme Court of Mongolia. It is my understanding that Mongolian judges must know international law and apply it into their day-to-day practice in order to protect human rights provided in the Constitution of Mongolia and international covenants on human rights. Since there is a lack of reference materials on international law in Mongolian, I expect that this paper would be translated into Mongolian and will be one of the primary resource paper on international courts for judges, practicing lawyers, law school faculty members and students.

I. INTERNATIONAL COURTS

a. Brief description of the International Court of Justice

The world international community in the past and present has developed different type of courts, depending on their urgent needs. Some 54 years ago, in August 8, 1945 in London, firstly, had been established the Nuremberg International Military

Tribunal, which dissolved upon completion its mission in 1948.

Currently, there are several acting international courts such as the International Court of Justice (thereafter ICJ) in Hague, Netherlands, European Court of Human Rights in Strasbourg, France, and Inter-American Court of Human Rights in San Jose, Costa Rica, the Yugoslavia International Tribunal in Hague, Netherlands, the Rwanda International Tribunal in Arusha, Tanzania. The last international court is the International Criminal Court; its Statute has been adopted in July 1998, in Rome, Italy. However, in this paper I will focus basically on the International Court of Justice, the reason of this is that the ICJ is the only international court that Mongolia can apply in case if it wants to bring an international dispute to a court.

The International Court of Justice was established as early as the United Nations. The General Assembly on June 26, 1945 adopted the Charter of the United Nations.¹

According to the article 7 of the Charter, the ICJ was the one of the 7 principal organs of the UN. Article 92 of the Charter states that the ICJ shall function in accordance with the annexed Statute, which forms an integral part of the present Charter. The Statue was based upon the Permanent Court of International Justice. Articles 93, and 94 provide membership and enforcement of judgment. UN member states are *ipso facto* parties to the Statute of ICJ. However a non-member state may become a party upon a determination by the General Assembly. Member states oblige to comply with the decision of the ICJ, although the Security Council has authority to decide upon measures to execute a judgment.

The principal document that regulates the ICJ procedure is the Statute. According to the Statute, the Permanent Court of Arbitration and national groups appointed by their government shall nominate candidates for judge of the ICJ. The General Assembly and the Security Council independently from one another shall elect 15 judges from the nominees. One of the remarkable criteria in this procedure is that the age of a candidate shall play a key role in the election. For instance; the Statute states that no two nationals of the same state cannot be members, and when two nationals obtained an absolute majority vote, the eldest of them shall be considered as elected. Moreover, when the attempts of election of judges are unsuccessful, the Court is authorized to select from candidates. And in case of

¹ 59 Stat. 1031, T.S. No. 993, 3 Bevans 1153

an equality votes, the eldest judge shall have a casting vote.

The ICJ is an independent, and powerful court and there are some significant provisions that guarantee independence for this court. It creates its own rule of procedure. A member of the Court cannot be removed, unless unanimous vote of other judges. A judge shall enjoy diplomatic privileges and immunities. It is not allowed to exercise any political or administrative function. The Statute establishes an interesting procedure in respect of tenure. In general ICJ judges shall be elected for 9 years, with the re-election. However, the terms of five judges shall expire 3 years after first election, the terms of five more judges shall expire after 6 years service. The Secretary General, right after the first election made a lot to determine names of judges whose service terms will be respectively 3 and 6 years. The Court shall elect its President and Vice-President for three years. A judge an annual salary, the President and Vice-President a special allowance shall receive. These salaries, allowance and compensation that shall be fixed by the General Assembly, may not be decreased during the term of office. In addition, it shall be free of all taxation. The UN shall provide the expenses of the Court. All these condition make this Court strong and relatively independent. I think in some developing countries these kind of guarantees for judicial independence are essential in order to courts can act independently according to the rule of law.

One of the specific of the ICJ is its jurisdiction. This Court shall decide only disputes between the states, but individual citizens cannot be parties before this Court. Moreover, this Court is open for member states, although non-member state can be a party with some conditions. For the non-member, the Court determines the amount, which that party is to contribute towards the expenses of the Court. The jurisdiction of the Court comprises all cases, which the parties refer to it, and all matters specially provided for in the Charter of the United Nations or in treaties and conventions in force.

An application to the Court is pretty similar to that common procedure in regular courts. According to the Statute of ICJ, the parties shall be represented by agents, which may have the assistance of advocates before the Court. The procedure consists written and oral parts, which are the same in Mongolian courts. A copy of document produced by one party shall be circulated to the other party. The hearing is public, although the Court has

a power to order closed hearing. The Court shall decide the form and time in which each party must conclude its arguments. But the Court action is very strict when one of the parties does not appear before it, the Court has authority to rule in favor of other party, however, the Court will make sure that the claim is well founded in fact and law. This procedure is quite different than Mongolian court hearing, in which a court shall not make any decision in the absence of one of the party. The ICJ procedure makes quick the court hearing and limits an unreasonable delays, however, Mongolian court procedure, seemed me, is more protective for parties.

The deliberations of the Court shall take place in private and remain secret, and all questions shall be decided by a majority of the judges present. In the event of an equality of votes, the President or the judge who acts in his place shall have a casting vote. These are similar to Mongolian proceedings. But the proceedings for dissenting opinion are different. If the judgment does not represent in whole or in part the unanimous opinion of the judges, any judge shall be entitled to deliver a dissenting opinion. On the contrary to this procedure, Mongolian judge's dissenting opinion shall not be published and only an appeal judge who handed that case will know it. The decision of the Court has no binding force except between the parties and in respect of that particular case. The judgment is final and without appeal. In the event of dispute as to the meaning or scope of the judgment, the Court shall construe it upon the request of any party. The party states shall bear its own costs. The reason why I am trying to give detailed description of the ICJ procedure, is that its procedure has some significant advantages than the Civil Procedure Code of Mongolia, and it might be a good idea to compare these proceedings and adopt few of them in order to promote Mongolian Code. The Civil Procedure Code of Mongolia has been renewed and amended several times last 5 years. I cannot say that Mongolia should stay with the Code that adopted some 30 years ago, however, the legal reform and renewing legislation must provide a stable working procedure court, and it would be good for judges and for litigants.

b. Interaction of ICJ and National Courts

There are many different ways of interaction of ICJ and domestic courts; however, I would like to describe only few types of cases and disputes that demonstrate the ICJ's diverse jurisdiction. First, we will see example of dispute between the UN member states, next, cases concerned individual citizen's right rising into the international disputes. There are some

interesting civil and criminal cases, which have been decided by the ICJ.

One of the remarkable specific of the ICJ is that this Court provides an advisory opinion on request of the United Nations organizations, whereas, most national courts have not have this particular function. Although in the US, the Federal Claim Court does provide an advisory opinion on the request of the US Congress. Contrary to a judgment, the Court's advisory opinion is not binding, however, Article VIII, Section 30, of the Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations¹ provides that an advisory opinion rendered in the event of a difference between the United Nations and a member State "shall be accepted as decisive by the parties". Thus, rendering an advisory opinion is one of the ways of interaction between the Court and national courts, which will have an indirect impact on judicial practice of national courts².

A good example of this practice is the Mr. Cumaraswamy's case.³ This was neither a typical dispute between the states, nor criminal case. Mr. Dato' Param Cumaraswamy, a Malaysian jurist who has worked in Malaysia as a Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers of the United Nations Commission on Human Rights, later on gave an interview that published in an article in the November 1995 issue of *International Commercial Litigation*. There after several lawsuits were filed against the Special Rapporteur, claiming that he used defamatory language in the interview and seek damages in a total amount of US\$ 112 million. According to the Court's advisory opinion, the United Nations Secretary-General, Mr. Kofi Annan stated that Mr. Cumaraswamy spoke in his official capacity of Special Rapporteur and was thus immune from legal process. Furthermore, the Economic and Social Council (ECOSOC) requested the ICJ to issue advisory opinion in the case concerning the Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, since Malaysian courts continued the proceedings against Mr. Cumaraswamy. On April 29, 1999 the Court issued the advisory opinion stating that Article VI, Section 22, of the Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations was "applicable" in the case of Mr. Cumaraswamy, and that he was "entitled to immunity from legal process of every kind for the words spoken by him during an interview. Moreover, the Court held that the Government of Malaysia now had "the obligation to communicate

[the] advisory opinion to the Malaysian courts, in order that Malaysia's international obligations be given effect and Mr. Cumaraswamy's immunity be respected". The Court's opinion regarding the Malaysia's international legal obligations is interesting. The Court states that, "when national courts are initiated of a case in which the immunity of a United Nations agent is in issue, they should immediately be notified of any finding by the Secretary-General and give that finding the greatest weight. Questions of immunity are preliminary issues which must be expeditiously decided by national courts at the very beginning of the proceedings." In its advisory opinion the Court concludes that the Government of Malaysia did not act in accordance with its obligations under international law in the present case, since the conduct of any organ of a State, including its courts must be regarded as an act of that State. However, it was a great unfortunate to know that this advisory opinion of the Court has not been implemented and the Malaysian courts are still preceding lawsuits against MR.

Cumaraswamy. In the September 8, 1999, Press Release the Center for the Independence of Judges and Lawyers (CIJL)⁴ expressed its concern that the Malaysian courts have not respected the World Court's opinion and to date have not struck off the suits against the UN Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers, Dato Param Cumaraswamy. As CIJL states, even though the Attorney-General informed the Malaysian Chief Justice of the World Court's Opinion, one of judges who is handling the case, did not yet received a copy of the Opinion in her file, and she proceeded to fix the September 29, 1999, as a trial date.

Next issues are that whether this Court can handle a criminal case, and what is the impact of its decision for national courts? As I mentioned earlier, cases decided by this Court mostly related to a civil matter. However, there is one recent, significant example, which illustrates that this Court also can review a criminal case; if the Court considers that the issue is under its jurisdiction. Indeed, determination of its own jurisdiction demonstrates this Court's unlimited, discretionary power. In 1982, Karl and Walter LaGrand's criminal case has been heard by state trial court in Arizona, US. After 17 years, just before the meeting of the Arizona Mercy Committee, Germany had discovered that the two were Germany nationals and as noted in the Press Communiqu⁵, on March 2, 1999 Germany instituted proceedings

¹ The Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations

² <http://www.icj-cij.org>, the full text of the Advisory Opinion, 11.09.1999

³ <http://www.icj.org/press/press99/english/malays.htm>, 11.12.1999

⁴ http://www.icj-cij.org/cijwww/presscom9909_bis_igus_19990305.ht The LaGrand Case, Germany v. United States of America, 11.07.1999

against the United States of America for "violations of the Vienna Convention on Consular Relations [of 24 April 1963]" (hereinafter the "Vienna Convention") allegedly committed by the United States. Germany bases the jurisdiction of the Court on Article 36, paragraph 1, of the Statute of the Court and on Article I of the Optional Protocol concerning the Compulsory Settlement of Disputes. Further, Germany states that Karl and Walter LaGrand were tried and sentenced to death without having been informed, as is required under Article 36, subparagraph 1 (b), of the Vienna Convention, of their rights under that provision; this provision requires the competent authorities of a State party to advise, "without delay", a national of another State party whom such authorities arrest or detain of the national's right to consular assistance guaranteed by Article 36. According to the history of this case, Karl and Walter LaGrand, finally with the assistance of German consular officers, did claim violations of the Vienna Convention before the Federal Court of First Instance, however; that court, applying the municipal law doctrine of "procedural default", decided that, because the individuals in question had not asserted their rights under the Vienna Convention in the previous legal proceedings at State level, they could not assert them in the Federal habeas corpus proceedings. Later on the intermediate federal appellate court also affirmed this decision.

Now, Germany asks the Court to adjudge and declare: "(1) That the United States, in arresting, detaining, trying, convicting and sentencing Karl and Walter LaGrand, as described in the preceding statement of facts, violated its international legal obligations to Germany, in its own right and in its right of diplomatic protection of its nationals, as provided by Articles 5 and 36 of the Vienna Convention,

(2) That Germany is therefore entitled to reparation,

(3) That the United States is under an international legal obligation not to apply the doctrine of 'procedural default' or any other doctrine of national law, so as to preclude the exercise of the rights accorded under Article 36 of the Vienna Convention; and

(4) That the United States is under an international obligation to carry out in conformity with the foregoing international legal obligations any future detention of or criminal proceedings against any other German national in its territory, whether by a constituent, legislative, executive, judicial or other power, whether that power holds a superior or subordinate position in the organization of the United States, and whether

that power's functions are of an international or internal character;

And that, pursuant to the foregoing international legal obligations,

(1) The criminal liability imposed on Karl and Walter LaGrand in violation of international legal obligations is void, and should be recognized as void by the legal authorities of the United States;

(2) The United States should provide reparation, in the form of compensation and satisfaction, for the execution of Karl LaGrand on 24 February 1999;

(3) The United States should restore the status quo ante¹ in the case of Walter LaGrand, that is re-establish the situation that existed before the detention of, proceedings against, and conviction and sentencing of that German national in violation of the United States' international legal obligation took place; and

(4) The United States should provide Germany a guarantee of the non-repetition of the illegal acts." Despite these various requests for mercy and diplomatic interventions by the German Government: Karl LaGrand was executed on February 24, 1999, in Arizona. Now Germany moves to request the indication of provisional measures in order to protect Walter LaGrand's life. Germany recalls that the date of execution of Walter LaGrand has been set for March 3, 1999; and it emphasizes "The importance and sanctity of an individual human life are well established in international law.

As recognized by Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, every human being has the inherent right to life and this right shall be protected by law." Germany adds the following:

"Under the grave and exceptional circumstances of this case, and given the paramount interest of Germany in the life and liberty of its nationals, provisional measures are urgently needed to protect the life of Germany's national Walter LaGrand and the ability of this Court to order the relief to which Germany is entitled in the case of Walter LaGrand. Without the provisional measures requested, the United States will execute Walter LaGrand - as it did execute his brother Karl - before this Court can consider the merits of Germany's claims and Germany will be forever deprived of the opportunity to have this status quo ante restored in the event of a judgment in its favor."

According to the Press Communiqué, at the meeting on 3 March 1999, at 9.00 a.m. (The Hague time), the representative of the German Government

¹ status quo ante

stated that the Governor of the State of Arizona had rejected a recommendation by the Mercy Committee that the execution of Walter LaGrand should be stayed, so that the latter would in consequence be executed that same day at 3.00 p.m. (Phoenix time); he emphasized the extreme urgency of the situation; and asked the Court to indicate forthwith, and without holding any hearing, provisional measures *proprio motu*.¹ The representative of the United States stating that the case has been disputed for a long period of time strongly objected the request for provisional measures that made at a very late date. Having heard parties, the ICJ finds that there exists *prima facie* a dispute with regard to the application of the Convention within the meaning of Article I of the Optional Protocol, and further more it has jurisdiction to decide the dispute between Germany and the United States. The Court then points out that the execution of Walter LaGrand is ordered for 3 March 1999; and that such an execution would cause irreparable harm to the rights claimed by Germany in this particular case. In doing so the Court observes that the function of the Court is to resolve international legal disputes between States, and not to act as a court of criminal appeal. In the light of the above considerations, the Court finds that the circumstances require it to indicate, as a matter of the greatest urgency and without any other proceedings, provisional measures in accordance with Article 41 of its Statute and with Article 75, paragraph 1, of its Rules.

The Court indicates that the United States should take all measures to ensure that Walter LaGrand is not executed pending the final decision in the proceedings; and should inform the Court of all the measures, taken in implementation of its Order; that the Government of the United States should transmit the Order to the Governor of Arizona, and he is under the obligation to act in conformity with the international undertakings of the United States. Despite the urgent warning of the ICJ and great efforts of Germany party, the Arizona authority decided to proceed to implement the local court ruling and executed Walter LaGrand.

As we can see from this case the ICJ is able to intervene in the national courts practices and give a guide in certain areas. On the other hand, these

examples again demonstrate that national governments or its courts not often are willing to follow the findings or advisory opinions given by the World Court. In both above-mentioned cases, this failure, in my opinion, clearly demonstrates that there is an urgent need to develop more effective measures in order to timely executes rulings of this Court.

II. INTERNATIONAL LAW AND MONGOLIAN CRIMINAL COURTS

a. Observation of Statute of the ICC, War Tribunal Practice and Domestic Legislation

Since World War II there were three international war crime tribunals: International Military Tribunal at Nuremberg, International Tribunal for Rwanda² and International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia.³ I would like to bring to reader's attention some other cases, namely, criminal cases tried by special international war tribunals such as Rwanda and Yugoslavia Tribunals. The reason I am trying to highlight the war crime tribunals is that the experience of these special courts can have more direct and immediate impact on the everyday national court practice.

In my opinion, the last two International Criminal Tribunals' rulings are most close, easy accessible and applicable examples for domestic courts, because in much national legislation there are the same or similar principal definition of certain, common crimes. For instance: Statutes of all three Tribunals provide Crimes against humanity, which include murder, torture and rape and which are the common crimes in individual countries. Furthermore, the Rome Statute of the International Criminal Court⁴, providing these crimes against humanity, gives definition of torture. Article 7 (e) of the Statute of the International Criminal Court describes that torture as the intentional infliction of severe pain or suffering, whether physical or mental, upon person in custody or under control of the accused; except that torture shall not include pain or suffering arising only from, inherent in or incidental to, lawful sanctions. There is no doubt that this one of the well-founded definition of torture and it can be successfully adopted by national legislation where lacks a detailed formulation of torture. And certainly, it would be a great contribution to the development of substantial criminal law in individual countries.

¹ *proprio motu*

² Having been established by the Security Council under the Chapter VII of the United Nations, the International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens responsible for genocide and other such violations committed in the territory of neighboring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994 (hereinafter referred to as "The International Tribunal for Rwanda") shall function in accordance with the provision of the present Statute. Statute of the International Tribunal for Rwanda, UN Doc. ICTR-95-1-I (1995)

³ Having been established by the Security Council under the Chapter VII of the United Nations, the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 (hereinafter referred to as "the International Tribunal") shall function in accordance with the provision of the present Statute. Statute of the International Tribunal, <http://www.un.org/icty/basic/statute.htm>

⁴ <http://www.un.org/law/icc/statute99.com/cstatute.htm> Rome Statute of the International Criminal Court, 10.17.1999

Many countries in their criminal code did not provide torture as a crime or did not give detailed description what exactly means "torture". Mongolia is among them. Article 90 of the Criminal Code The Penal Code of Mongolia did not provide a definition of torture. Although article 90 (1) provides an imprisonment for imposing of intentional, serious, bodily injury that causes a deaf, mental decease, loosing sight, loosing one of body part, or causes loosing one third of labor ability for long period of time. Article 90(2) and article 100 of the Code provide punishment for "torture", but these articles did not give any description about what means under the word torture.

Another interesting issue that I would like to mention here is the International Tribunal trial procedure. If you take a close look at the formulation of Rwanda Tribunal judgment, you can observe more or less similarities between the domestic criminal procedure and War Tribunal procedure. On May 21, 1999 the Rwanda Tribunal tried Rwandan citizen Clement Kayishema and Ruzindana¹. Kayishema has been sentenced to:

- Imprisonment for his remainder life for Count 1 (Genocide);
- Imprisonment for his remainder life for Count 7 (Genocide);
- Imprisonment for his remainder life for Count 13 (Genocide);
- Imprisonment for his remainder life for Count 19 (Genocide); and the Tribunal ordered that

III. CONCLUSION

The ICJ is the World court that supposed to hear civil disputes between the UN member states; however, this Court also gives advisory opinion to the UN organs and authorizes it to hear a criminal matter such as LaGranda case. The ICJ judgment is binding for parties, although some states such as Albany in Corfu Channel, Malaysia in Cumaraswamy or the USA in LaGranda, are not implementing its judgment or advisory opinion. The Statute of ICC is not yet entered into the effect, and it seems a long way ahead to be ratified by 60 states. But adoption of the Statute was important achievement in the development of international criminal justice system. The Rwanda and Yugoslavia Criminal Tribunals are making a great contribution to the prosecution of criminals for genocide, crimes against humanity, and war crimes and to the future prevention of this type of crimes. The Statute of ICJ and Rwanda and Yugoslavia Tribunals practice shall be a customary international

law and they may be applied in the domestic court proceedings. Even though Mongolia has been the member of the UN for long, it has not had extensive experience of application of customary international laws. In the governmental structure the court is the only organization that heavily involves in application of customary international laws. Therefore Mongolia must develop its national legislation according to the relevant international law, in order to the courts effectively apply it in their practice and act in conformity of the international law.

—oOo—

¹ <http://www.ictj.org/ENGLISH/judgem...ema%20and%20ruzindana/sentence.htm>, 11/8/99

ӨӨРӨӨ УДИРДАХ ЁСНЫ ХӨГЖЛИЙГ ЭРЧИМЖҮҮЛЭХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

О.Амархүү

(Шихихутуг Хууль Зүйн Дээд
сургуулийн эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч
Доктор, Sc. проф.)

**Нутгийн өөрөө удирдах ёсны 10
жилийн ойд зориулсан онол,
практикийн бага хурал дээр хэлсэн үг**

Өөрөө удирдах ёс өнө эртний түүхтэй, уламжлалтай. Хүн төрөлхтөн үүсч, гэр бүл отог, отгийн зохион байгуулалтад орсон тэр үеэс л үүсэлтэй. Хөгжлийн үе шатыг дамжин боловсронгуй болсоор өнөөдөр нийгэм дэх удирдлагын бүтэц бүрэлдэхүүний нэгэн чухал хэсэг боллоо хөгжин дэвшлээ. Тэр тусмаа манай өнөөгийн иргэний ардчилсан нийгэм, эрх зүйт төрийн нөхцөлд ач холбогдол нь илүү товойсон, ирээдүй ихтэй удирдлага гэдэг бүр ч тодорхой болсоор байгааг цохон тэмдэглэх нь зүйтэй.

Асуудлын ийм чухал нь онол, практикийн аль ч талаас олны анхаарлыг илүүтэй татах болсон явдалд сэтгэл хангалуун байна.

Нутгийн өөрийн удирдлагын онол, судлагааны асуудалд улс төр, нийгэм судлаач болон хуульч эрдэмтэд багагүй анхаарч байна. Заримыг нэрлэвэл Я.Долгоржав, Б.Чимэд, С.Нармандах нар энэ асуудалд хөдөлмөр, бүтээлээ зориулж Ардын Депутатуудын Хурал, Иргэдийн Төлөөлөгчдийн болон Нийтийн хурлын нийгмийн байр суурь, үүрэг ролийг өнгөрсөн, одоо, ирээдүй гурван орчил цагийн хэлхээс дунд авч үзэж, санал бодлоо илэрхийлсээр байгаа нь сайшаалтай хэрэг мөн.

"Монголын нутгийн удирдлагын холбоо" хэмээх төрийн бус байгууллагатай болж, нутаг дэвсгэртэй ижил статус бүхий өөрийн удирдлагын байгууллагуудын хамтын ажиллагаанд багагүй хувь нэмэр болсоор байна. "Нутгийн удирдлага" гэсэн сургалт, сурталчилгааны өгөөж ихтэй сэтгүүлтэй ч болсон нь тун сайн хэрэг юм.

Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын удирдлага, зохион байгуулалт, бүрэн эрхийг тодорхойлон баталгаажуулсан хуулиуд Үндсэн хуулиасаа эхлээд төрөн бий болж, тэдний үйл ажиллагааны эрх зүйн орчин бүрдэн төлөвшихөд чамлахааргүй ахиц гарсаар байна.

Нутгийн өөрийн удирдлагын шинэ үе шатны хөгжлийн 10 жилийн ойг тохиолдуулан зохион байгуулсан өнөөдрийн онол, практикийн бага хуралд Нийслэлийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчдийн бага Т.Билэгтийн тавьсан итгэлд нутгийн өөрийн удирдлагын бие даасан байдал, иргэд өөрсдийгөө удирдаж төртэй хамтран ажиллах зэрэг зарчмын нэн чухал асуудлаар практикт хэрэгжүүлж байгаа ахиц, ололт амжилттай үйл ажиллагаа, зарим бэрхшээл, дутагдлын талаар оновчтэй, тодорхой агуулагдсаныг сонсож суухад чихэнд тун ойрхон, наалдацтай дуулдаж байгааг талархан хэлье. Бусад илтгэл хэлсэн үгэнд ч мөн л тийм үнэлэлт өгмөөр байна.

Ардын Их хурал 1989 оны 6 дугаар сарын 24-ний өдөр БНМАУ-ын Үндсэн хуульд нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын байр суурь үүрэг ролийг өндөрт өргөсөн өөрчлөлт оруулж, хурал, захиргааны удирдлага нэг гарт төвлөрч байсныг задалж, Хурал нь бие дааж байнга ажиллах бололцоо бүхий удирдлага, зохион байгуулалтад орж, тусгайлан дарга, Тэргүүлэгчидтэй байж, захиргаанаас хараат бусаар ажиллах эрх зүйн өргөн боломжийг нээсэн билээ. Эрх зүйн ийм орчин цаашид улам өргөжиж 1992 онд батлагдсан Монгол улсын Үндсэн хууль, мөн онд батласан Монгол Улсын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулиар баталгаажин өнөөтэй золгоод байна.

Хэдхэн хоногийн дараа дагаж мөрдөхөөр бэлтгэж байга Монгол Улсын Төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн тухай хууль нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бие даасан байдал, эрхийг өргөтгөж, эрхээ эдлэх бололцоог тал бүрд нь баталгаажуулахад томоохон алхам хийснийг тэмдэглэн хэлэхгүйгээр өнгөрч боломгүй санагдана.

Нутаг дэвсгэрийнхээ хэмжээний эдийн засаг, нийгмийн амьдарлын асуудлыг бие дааж шийдвэрлэх, улсын чанартай асуудлыг шийдвэрлэхэд хүн амыг зохион байгуулж оролцуулах, санхүүгийн талаар биеэ даахад Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчдийн дарга нь төсвийн ерөнхий захирагч, Тэргүүлэгчдийн нарийн бичгийн дарга нь төсвийн ерөнхий менежер байх, үр дүнгийн гэрээ байгуулж ажиллах, түүнчлэн хүний нөөцийн, тухайлбал боловсон хүчний сонголт, хуваарилалтын асуудлыг шийдвэрлэх зэрэг урд өмнө нь төдийлөн ил тод хуульчлагдаагүй байсан зарчмын шинэ

шинэ бүрэн эрх нутгийн өөрөө удирдах байгууллагад шинэ хуулиар олгогдлоо. Энэ мэтийн бодлогын томоохон арга хэмжээ нь нийгмийн хөгжлийн тодорхой үе шатанд нутгийн өөрөө удирдах байгууллагыг дэмжих, хөгжүүлэхэд чиглэсэн манай төрийн нэн таатай туслалцаа гэдгийг харуулсаар байна.

Нутгийн өөрийн удирдлагын хөгжлийн өнөөгийн түвшинд бид санаа амарч тайвширч болохгүй нь бас ойлгомжтой. Өөрийн орны хөгжил, нийгмийн амьдарлын өвөрмөц тал, гадаад орны туршлагаас үндэслэн өөрийн удирдлагын хөгжлийг улам улмаар ахиулах хэрэгцээ, шаардлага ардчилын хөгжлийн чиглэл стратеги хандлага, амьдралаас урган гарсаар байна.

Энд тэндэхийн ном зохиолоос харж байхад нутгийн удирдлагын хөгжлийн хандлага нь иргэн нийгэмд аюулгүй амьдрах, төртэй хамтран ажиллах гэсэн үзэл баримтлалд тулгуурладаг бололтой юм. Түүнд хүрэх арга зам хэд хэдэн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэгддэг байна. Ийм асуудалд хамгийн гол нь төрөөс үзүүлдэг нийгмийн үйлчилгээг нутаг дэвсгэртэй өөрсдөө үүрч, аль болох бие даан хэрэгжүүлэх явдал хамаардаг аж. Тухайлбал:

- Хүүхдийн үйлчилгээ, хүн амын боловсрол, эрүүл мэндийн асуудал,
- Чөлөөт цаг, аялал жуулчлал, спорт, биеийн тамирын асуудал,
- Иргэдийн амгалан тайван байдлыг хангах, нийгмийн хэв журмыг сахиулах,
- Өндөр настан, тахир дутуу хүмүүс, гэр бүл, хувь хүмүүст тусгайлсан үйлчилгээ зохион байгуулах
- Хүн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхээ хангалттай эдлэх,
- Байгаль орчныг хамгаалах,
- Газар ашиглалт, үл хөдлөх эд хөрөнгийн асуудлыг зохицуулах,
- Хот, суурины цэцэрлэгжилт, зам, нийтийн тээврийн үйлчилгээ гэх мэт.

Ийм асуудлыг шийдвэрлэхэд бие даасан байдлын эрх мэдэл, хөрөнгө санхүүгийн мэдэл, чадавхи, төрийн дэмжлэг туслалцаа гэсэн гурван тулгуур асуудал шийдэгдсэн байх учиртай юм байна.

Байдлыг ийнхүү өргөтгөн сайжруулахад юуны өмнө хоёр асуудалд анхаарал тавибал хэрэгтэй юм шиг байна. Япон, Швед, Шинэ Зеланд, ХБНГУ зэрэг нутгийн өөрийн удирдлагын олон арван жилээр үлгэр жишээчээр хөгжүүлж яваа улс орнуудын туршлага ч тиймэрхүү байдаг юм

байна. Нэгдэх нь, нутгийн өөрийн удирдлагын тухай бие даасан хуультай болох, хоёрдахь нь нутгийн өөрийн удирдлагын холбоог өргөтгөн, үйл ажиллагааны хүрээг тэлж, үр дүнг нь илүү өгөөжтэй болгохын туол олон нийт, төрийн хосломол шинж чанартай байгууллага болгож, түүнийг Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн зарлигаар байгуулдаг, дүрмийг нь баталдаг арга ажиллагааг хэрэглэх явдал юм.

Энэ хоёр асуудал дээр Та бүхэн бодож, санал бодлоо хэлж байвал ямар вэ гэсэн санал дэвшүүлж байна.

ДИВААЖИН БИШ ДИВААЖИНГИЙН ҮЛГЭР

Ч.Өнөрбаяр

(МУИС-ийн Хууль Зүйн Сургуулийн
Магистрант)

Бидний амьдралын төлөв байдал зан төрх нь өөрийн гэсэн хэмжүүртэй байх агаад зүйрлэн хэлбэл их номын далайд сэтгэлээ уусган гэгээрхүйн мөрд шунасан хүмүүний ертөнц , нөгөө хэсэг нь хүн нэрээр дуудалдан нэрлэгдэгч адгуус мал буюу мунхагийн хүлээсэнд баригдсан эгэл иргэдийн ертөнц бөлгөө.....

Платон.

Эдүгээгээс 2500 жилийн өмнө амьдарч байсан Платон хэмээх суут ухаантны бичиж үлдээсэн "Төр улс" зохиолын ХХҮ бүлэг 7 дугаар номны 514-А буюу "Агуйн тухай ёгт үлгэр"-ийг Улс төрийн боловсролын академийн Х.Пүрэвтогтох багшийн хялбарчлан буулгасныг уншаад миний бие энэхүү үлгэрийг бишрэн шүтэхийн сацуу түүндээ дулдуйдан Монгол оронд 1990-ээд оноос өрнөсөн Ардчилсан хэмээн нэрийдэх хувьсгалын эхлэлийг өчүүхэн оюундаа тунгаан , чадан ядан зохиомжлон буулгасаныг минь та бүхэн болгоох ажаамуй. Уншигч таныг чилээн бас нэг зүйл нуршихад өгүүлэгч би бээр энэхүү үлгэрээ бичэхдээ аль нэг нам , улс төрийн хүчний ашиг сонирхолын үүднээс бус нийгмийн нэг бичил эд эс болохынхоо хувьд өөрийнхөө дуу хоолойг бусдад хүргэх нь та бүхний өмнө хүлээсэн миний ёс суртахууны үүрэг , өөрт олгогдсон эрх чөлөө болов уу хэмээн бодож байна...

Эртээ урьдын цагт нэгэн сайхан диваажингийн орон байж гэнэ дээ.

Тэр оронд болбоос нарны гэрэл өчүүхэн ч болтугай тусдаггүй тул хав харанхуй агаад мөн асар уудам тал нутагтай юмсанжээ. Тэр оронд хүлцэнгүй бөгөөд сайхан сэтгэлтэй нэгэн ард түмэн амьдран суудаг байжээ. Гэвч тэдний гар хөлийг нь төдийгүй оюун санааг нь хүнд төмөр гинжээр гинжилсэн тул тэд чөлөөтэй хөдлөх, босож сэлгүүцэх нь битгий хэл толгойгоо ч хөдөлгөж чадахгүй тул тэд өөрсдөө ч ингэхийг хүссэнгүй учир нь тэд энд төрсөн өссөн бас үхэх ёстой мэт яагаад гэвэл тэдний өвөө эмээ ч гэсэн энд төрсөн(эсхүл төрөөгүй ч байж магадгүй) бас үхсэн юм.

Тэд ганцаараа энэ улсын эзэдүү гэвэл үгүй ээ. Тэдний хойхон талд лааны гэмээр бүдэгхэн гэрэл асаж эргэн тойронд түгсэн түнэр харанхуй

дор бүдчин энд ч нэг, тэнд ч нэг тусан ядна. Хөдөлгөөнгүй суух ард түмэн (үнэндээ бол хоригдлууд) хийгээд тэдний хойно асах лааны гэрлийн дунд торон хөшиг татсан үзэгдэнэ. Хөшигний ард цөөн тооны этгээдүүд гартаа янз бүрийн материалаар үйлдсэн хүүхэлдэйнүүд барин нуугдан сууцгаах бөгөөд өнөөх хүүхэлдэйнүүдээ Улс төрийн товчоо, Намын төв хороо , Коммунизм гэж нэрлэн тэдгээрээ хөшигний дээгүүр цухуйлгаж ямар нэг жүжиг тоглох нь нэн сонин. Тэд мод , чулуу болон өөр бусад материалаар үйлдсэн олон дүрс (Энэ нь уриа, лоозон, ухуулга) хэрэглэх төдийгүй мал адгуус ан амьтан тэрч бүү хэл хүнийг хүртэл дуурайлган хийсэн байх бөгөөд тэдний нэг хэсэг нь чухамдаа дуу авиа гарган уг жүжгээ амилуулах агаад нөгөө хэсэг нь нам гүмийг сахин зөвхөн өөрт ноогдсон үүргээ гүйцэтгэсээр өдөр хоногийг нөгцөөн амьдарна...

Гав гинжинд хүлэгдсэн ард түмэн маань өчүүхэн төдий ч үл хөдлөх хийгээд гагцхүү урагшаа харан сууцгаах тул өнөөх хүүхэлдэйн жүжгийн маань сүүдэр өмнөх ханан дээр хэрхэн өрнөхийг чимээгүй л харж сууна...

Тэдний хойно оршин амьдарагчид буюу хөшигний ард нуугдсан хэсэг хүмүүсээс гаргаж буй дуу хоолой , энэ орны өргөн уудам тал нутагт цоргин цуурайтах нь нэн сүртэй агаад чухам тэндээс эндээс гарлаа гэхийн аргагүй учир хамгаас аз жаргалтай бас зовлонт ард түмэн маань амьдралдаа үзсэн цорын ганц бодит зүйлс, үнэн байдал болох өнөөх ханан дээрх сүүдрээс л гарч байна даа хэмээн бүрэн итгэж бурханчлан шүтмүй...

Ингэхээс ч өөр арга алга хөөрхийс яагаад гэвэл тэд зөвхөн урагшаа харан сууцгаах тул амьдаралдаа үзсэн цорын ганц , тиймээ цорын ганц үнэн нь ханан дээр туссан хүүхэлдэйнүүдийн сүүдэр бөгөөд тэд өөрөө өөрсдийгөө би чухам хэн юум бэ? хэмээн таних нь бүү хэл хажуудаа суугаа нэгнийгээ ч харж үл чадах ажээ.

Гэвч энэ бол тэдний алдаа биш зүгээр л амьдарал өөрөө ийм байж дээ хэмээн өхөөрдөн дуудаж болох бизээ. Мэдээж тэд үг хэлж , дуу дуулж , ярьж чадна л даа, харамсалтай нь тэдний бие болоод оюун санаа нь мөнхийн хүлээсэнд байгаа болохоор тэд бие биенээ хэзээ ч хараагүй бас мэдэхгүй тул хэн нэгнийхээ гаргасан дуу хоолойг тэдний өмнө үзэгдэх сүүдэрүүд л гаргаж байна даа хэмээн төсөөлхөд хүрэх тул тэд ч мөн

адил нам гүмийг сахин чимээгүйхэн гөлрөн сууцгаах ажээ.

Тэдэнд үнэн¹ юу ч биш бөгөөд харин хиймлээр хийгдсэн зүйлс болох өнөөх хүүхэлдэйнүүдийн сүүдэр маань үнэн мэт төсөөлөгдөх агаад тэдний ч буруу биш юм. Яагаад гэвэл тэдний аав ээж , эмээ өвөө нь ч гэсэн нэгэн төрлийн байшинд амьдарч, нэг янзын хувцас өмсөж, ганцхан сувгийн зурагт үзэж өнөөх сайхан жүжгээ бүхэл амьдарлынхаа турш үзсэн үзсээр ч байх болно шүү дээ.

Тэгтэл тэдний хэн нэг нь уг гав гинжнээсээ мултраад улмаар тэдэнд өөрсөд нь үл мэдэгдэх мунхагийн харанхуйг гэтлэн бодит байдлыг танин мэдэх үнэний замруу орно гэвэл юу болох бол.Төсөөлөөд үзье.

Санаанд ч үгүй тэдний хэн нэгнийх нь гинж яагаад ч юм бүү мэд , тасарчихсан ч юмуу аль эсхүл тайлагдчихлаа гэж саная.

Уг хүн маань аажуухан толгойгоо эргүүлж хажууд суугаа хэн нэгнийгээ хараад мэл гайхаж цэл хөхрөв.Улмаар хөл дээрээ босож эргэн тойрныхоо үзэгдэл юмсыг тэр ч хэл хойно асаж буй лааны гэрлийг харах болно...

Түүний бүхий л хөдөлгөөн удаан хугацаагаар хөдөлгөөнгүй суусны улмаас шаналал зовлонг мэдрүүлэхийн зэрэгцээ анх галын дөлийг хараад нүд нь сохрох мэт харанхуйлан чинэрэн өвдөх ажээ. Арга ч үгүй биз ээ, тэрээр урьд нь хэзээ ч галын дөл шиг ийм хурц гэрлийг амьдралдаа үзээгүй юм чинь. Гэвч тэрээр айн хулчийсангүй бас шантарч зовсонгүй яагаад гэвэл түүний шинээр үзэж буй бүх юм гэрэл гэгээ мэт , далдын хүчтэй агаад бас агуу мэт санагдаж байв.

Хэсэг хугацааны дараагаар түүний нүд лааны бүдэг гэрэлд гялбаж харанхуйлхаа нэгэнт болив.Тиймээ түүний нүд галийн гэрэлд нэгэнт дасчихаж. Одоо түүнд лааны гэрэл нэг их хурц биш агаад эргэн тойрных нь бүхий л юмс нүднээ илхэн мэт тод харагдах нь нэн сонин. Өөртэй нь адил түмэн олон гагцхүү урагшаа харцгаан цомцойн суух аж, тэд үл хөдөлнө...

Өмнөх ханан дээр нь харагдах олон дүрс тэртээх галын гэрэлд үзэгдэх хүүхэлдэйн дүрсүүдийн сүүдэр ажээ.

Хөшигний цаана хэсэг хүмүүс зохион байгуулалттайгаар хүүхэлдээнүүдийг эсгэнэ.Нэг хэсэг нь ярьж нөгөө хэсэг нь нам гүмийг барина. Энэ бүхнийг ухаж ойлгосныхоо дараа бүх юм яг л зэрэглээ мэт хуурамч ажээ хэмээн хөвгүүн маань дуу алдан уйтгарт автав.

Тээр тэнд нэгэн нэгэн гэрэл үзэгдэх шиг , лааны гэрэл түүний дэргэд юу ч биш ажээ.....өөрийн эрхгүй түүнийг зорив.Диваажингийн хаалгаар/ харамсалтай нь энэ нь хуурамч диваажин/ гадагшаа гарлаа....

Тэнд Иргэний нийгэм , Үндсэн хуулийн шүүх , Эрх зүйт төр гэдэг нэртэй олон арван хүүхэлдэйнүүд эвтэй найртай амьдран суухыг хараад гайхах бахдах сэтгэл нэгэн зэрэг төрж байв.Одоо тэр нарны гэрлийг үзэж чадах болсон тул нүд нь ч түүнд аль хэдийн дасчээ...

Тэрээр энэ бүгдийг танин мэдэж явахдаа хязгааргүй их баяр баясгаланг мэдэрч бас амсаж явсан болохоор бүхнийг мартсан байж л дээ.Гэвч тэрээр өнгөрсөн амьдарлаа гэнэт санахуй яа , тэдний өмнө гэм буруутай юм шиг , нэгэн их зүйлийн өртэй юм шиг санагдан өөрийн эрхгүй санаа алдан намайг уучил, тиймээ уучлаарай/энэ бол цэвэр ёс суртахуун байлаа/ хэмээн сэтгэл гаслав.....Эргээд худал хуурмагийн ертөнцрүү орлоо чухам яах гэж орж байгаагаа өөрөө ч мэдсэнгүй гагцхүү тэгэх ёстой мэт санагдаж байв. Энэ оронд өмнөхийн адил хав харанхуй тул тэрээр сохор мэт бүдчив....Тээр тэнд бүдэг гэрэл улалзах ажээ.Энэ бол өнөөх лааны гэрэл гэдгийг тэрээр сайн санаж байв...

Хэсэг хугацааны дараа түүний нүд харанхуйд дасаж бүхнийг үзэж чадах болов.....Тэрээр энд маш олон жил амьдарсан боловч энэ бүхнийг анх харж байгаа мэт сонин /хүнийсгэгдсэн/ мэдрэмж төрлөө.

Тэрээр бусаддаа жинхэнэ үнэнийг ойлгуулахын тулд өөрийн амьдралыг золиосолсон билээ.....Удалгүй энэ оронд Хүмүүнлэг Иргэний Ардчилсан Нийгмийн /Бидний Үндсэн хуульдаа тунхагласанаар/ суурь тавигдаж тал нутгийн ард түмэн жинхэнэ эрх , эрх чөлөөгөө² оллоо...

Үлгэр маань цаашид хэрхэн өрнөх бол... ?

Гал хэмээгч нь гэрэл гэгээ юм.Гэрэл гэдэг нь нар юм, нар бол бас мэдлэг боловсрол , энэ бол хүч юм.

Платон

Гал хэмээгч нь гэрэл гэгээ юм.Гэрэл гэдэг нь нар/лаа биш/ юм. Энэ бол эрх чөлөө юм.

/Ч.Өнөрбаяр/

¹ Үнэн гэдэг бол ухамсараас ангид орших бодит байдал юм./Ч.Ө/

² Эрх бол боломж.Эрх чөлөө бол сонгох боломж. Өөрөөр хэлбэл боломжийн хэмжээ хязгаар юм./Ч.Ө/

Афоризм¹

Хэрвээ чи өөрийгөө төрөхөөс өмнө болсон үйл явдалуудыг мэдэж авахгүй бол насан туршдаа хүүхэд хэвээрээ үлдэх болно.

Марк Туллий Цицерон.

/ Эртний Римийн сэтгэгч, хуульч/

Хэрэв та олонхийн талд байгаагаа анзаарсан бол үзэл бодлоо өөрчлөх цаг болсны шинж.

Марк Твен/ Америкын зохиолч/

Эрс шулуун үг бол эрх чөлөөт сэтгэлийн мөн чанар, гэхдээ цагийг нь олж хэлэхгүй бол маш аюултай.

Демокрит/ Эртний Грекийн сэтгэгч/

Хүн гэдэг хичнээн агуу билээ, гэхдээ жинхэнэ хүн мөн бол шүү дээ !

Менандр/ Эртний Грекийн яруу найрагч/

Хорвоо дээр төгс төгөлдөр юм байдаггүй гэсэн шалтгаанаар дутагдлаа бүү хаацайл.

Жюль Ренар/Францын зохиолч/

Хэн ч тэр хүнд атаархдаггүй бол түүний амьдарал тиймч атаархмаар биш гэсэн үг.

Эсхил/ Эртний грекийн жүжгийн зохиолч/

Дайснуудаасаа битгий ай. Муу юм боллоо гэхэд тэд чамайг ална л биз. Найз нөхдөөсөө бүү ай. Муугаар бодоход тэд чамаас урвана л биз. Хэн нь ч мэдэгдэхгүй хүмүүсээс л хол яв. Тэд алахгүй, урвахгүй.

Бруно Ясенски/ Польшийн зохиолч/

Өөрийнхөө тухай бүх үнэнийг сонсох гэж үнэн голоосоо хүсдэг хүн маш цөөхөн.

Ларошфуко

Өчүүхэн хүмүүсийг хов дайрдаггүй.

О.Бальзак / Францын зохиолч/

Залуу явахад бидний алдаа ашигтай байдаг. Харин түүнийг өтөл нас руугаа чирэн очиж болохгүй.

Гёте/ Германы зохиолч, сэтгэгч/

¹ Энэ нь ганц эсхүл цөөн хэдэн өгүүлбэрээр тодорхой санааг илэрхийлхийг хэлдэг. Бид "Огч үг, Огч мэргэн үг" гэх мэтээр бичиж, хэрэглэж заншсан. /Н.Ө/

Мунхаг хүмүүс бусдын алдааг л анзаараад, сайн сайхан чанаруудыг олж харж чаддаггүй. Тэд биеийн шархалсан хэсэг дээр л суух дуртай ялаатай төстэй.

**Абуль - Фараж /Сирийн яруу найрагч
эрдэмтэн/**

Хүн бар алахыг хүсвэл түүнээ спорт гэнэ. Бар өөрийг нь барих гэвэл араатан гэнэ. Гэмт хэрэг, хууль хоёрын хооронд үүнээс илүү ялгаа гараад байх юмгүй.

Бернард Шоу/Английн зохиолч, нийтлэлч/

Өөртөө хямдхан амьдрал хайж яваа хүн л жинхэнэ өрөвдөлтэй нэгэн.

Дэвид Жордан/ Америкын сурган хүмүүжүүлэгч/

Олиггүй, мунхаг, бодлоггүй амьдарна гэдэг муу амьдарч байна гэсэн үг биш. Харин асар удаан үхэж байна гэсэн үг.

Демокрит

Золгүй явдал тохиолдоход хүмүүс хувь заяаг, бурхныг, ер буруутгаж болох бүхнийг л буруутгадаг ч, өөрийгөө бол хэзээч үгүй шүү.

Платон/ Грекийн их сэтгэгч/

Амнаас өөрөө уначихсан үгс хэзээд үнэн байдаг. Хуурамч үг урьдаас бэлдсэн яриан дотор л байхаас, тийм үгсийг хүн гэнэ алдаад хэлчихдэггүй.

Тенниси Уильямс/ Америкын жүжгийн

зохиолч/

Шударга ёс худалдагдахаараа үхдэг.

Жорж Санд/ Францын зохиолч/

Хууль хориглоогүй зүйлийг зарим үед ичих сэтгэл хориглодог.

Сенека

Хамгийн инээдтэй хүсэл бол хүн бүхэнд таалагдах гэсэн хүсэл.

Гёте

Маш цөөхөн хүн, тэгэхдээ хамгийн гайхамшигтай хүмүүс л "Мэдэхгүй" гэж энгийнээр шууд хэлж чаддаг.

Дмитрий Писарев

Нохой, муур хоёр гэнэтхэн найзлаад эхэлбэл, тогоочийн эсрэг хуйвалдаанаас зайлахгүй.

Стефан Цвейг/ Австрийн зохиолч/

Бүдүүлэг мунхаг нь гурван янз байна: 1) юуг ч үл мэдэх 2) мэддэг юмаа буруу мэдэх 3) мэдэх ёсгүй юмаа мэдэх.

Шарль Дюкло/ Францын зохиолч/

Та бүхний хайр дурлал гээд байгаа юм чинь олон тооны богинохон солиорол юм шүү дээ. Гэрлэсэнээр та эдгээр үй олон солиоролдоо урт удаан тэнгэлээр цэг тавьж байгаа юм.

Ницше/ Германы гүн ухаантан/

Хэрэв та дөч хүртлээ дурлаагүй бол, түүнээс цааш ч хэн нэгэнд дурлаагүй нь дээр биздээ.

Бернард Шоу/ Английн

зохиолч, нийтлэлч/

Хүний бүхий л дутагдлуудаас хамгийн сонирхолтой бөгөөд уучилж болох нь дурлал юм.

Чарльз Диккенс/ Английн зохиолч/

Аюулгүй байдал хөгжил, төр, эрх зүй

Хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор(Sc. проф) Д. Лүндээжанцангийн итгэл, өгүүллийн анхны түүвэр зохиол уншигч, хэрэглэгчдийн гар дээр очиж байна. Энэхүү түүвэр зохиолд доктор Лүндээжанцангийн үндэсний аюулгүй байдал, төр эрх зүйн үзэл баримтлал, онолын тодорхойлолт болон холбогдох хууль тогтоомжийн баримт бичгүүдэд хийсэн шинэхэн үеийн судалгаа, дүгнэлтийн зарим хэсгийг оруулсан байна. Уншигч танаа толилуулан буй эл бүтээлд монгол улсын үндэсний аюулгүй байдал, монгол төрийн гадаад бодлогын үзэл баримтлалын асуудлууд, төрийн тухай онолын болон монголын үндсэн хуулийн эрх зүйн үндсэн зарим асуудал, монгол улсын эрх зүйн сэтгэлгээний хөгжил, эрх зүйн шинэ тогтолцоо гэсэн гурван багц асуудалд хуваарилан авч үзсэн байна.

**Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн
практикум**

Шихихутуг ХЗДС-н багш, хууль зүйн ухааны магистр, докторант Ц. Цэлмэг "Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн практикум" нэртэй хууль зүйн их дээд сургуулийн багш, оюутнуудад зориулсан гарын авлага бичиж олны хүртээл болголоо. Энэ ном нь хэвлэлийн 12 орчим хуудас бөгөөд шинээр батлагдсан ЭБШ хуулийн үзэл санаанд нийцүүлэн эрүүгийн процесст байнга хэрэглэгддэг эрх зүйн актуудын загвар болон асуулт, бодлого, тестүүдээс бүрдсэн иж бүрэн сургалтын хэрэглэгдэхүүн юм. Номыг бичихдээ зохиогч өөрийн прокурорын байгууллагад ажиллаж байсан туршлага болон өмгөөлж байсан хэргүүд дээрээ тулгуурлан хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүн таслах ажиллагаанд гарч байсан ээдрээ төвөгтэй хэргүүдийг сонгон авч зохих засвар хийн нийтлүүлжээ. Зохиогч өнөөгийн хэт академик шинжтэй хууль зүйн сургалтын хэлбэрт шүүмжлэлтэй ханддаг бөгөөд практик сургалтанд өндөр ач холбогдол өгдөг нь түүний бүтээлүүдээс харагддаг.